

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA
LITERATŪRAS, FOLKLORAS UN MĀKSLAS
INSTITŪTS

Ar rokraksta tiešībām

MĀRA GRUDULE

CILVĒKA DZĪVES GAITAS ATTĒLOJUMS 17. UN 18.
GADSIMTA LATVIEŠU LITERATŪRĀ

Dzertācija koparvilkums
filoloģijas doktora grāda iegūšanai

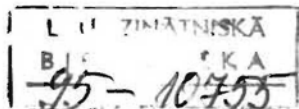
Rīga, 1995

Disertācijas aizstāvēšana notiks 1995. gada 19. oktobrī plkst. 15.00 Latvijas Zinātņu Akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūta habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. stāva zālē.

Recenzenti:

- ✧ Dr. h. philol. J. Kursīte,
- ✧ Dr. philol. Z. Fride,
- ✧ Dr. philol. V. Čakare.

Ar disertāciju var iepazīties Latvijas ZA Literatūras, folkloras un mākslas institūtā Literatūras vēstures daļā Turgeņeva ielā 19, 1313. istabā.

Disertācijas objekts ir 17. un 18. gadsimta garīgā (galvenokārt luterāņu reliģiskās dziesmas un lūgšanas) un laicīgā literatūra, kas publicēta latviešu valodā. Disertācijā literatūra pētīta, ietverot arī atsevišķus valodniecības - terminoloģijas, folkloristikas un medicīnas vēstures elementus.

Disertācijā īpaša vērība ir veltīta tieši 17. un 18. gadsimta latvieša emocionālā pārdzīvošana aspektam. Disertante savā pētījumā ir izmantojusi baltvācu latviski sastādītos reliģiskos tekstus, kā arī uz to bāzes izaugušos un to tradīcijā veidotos pirmos laicīgās literatūras pieminekļus - dzejas, prozas tekstus un publikācijas pirmajās padomju grāmatās un turpinājumiem (piemēram, daļā G. F. Stendera ziņņu jūtama reliģisko dziesmu ietekme, J. Baumana " Bēru = Valoda " un K. G. Krīgera " Latviešu Līķu Sprediķis " ietver kā laicīga, tā reliģiska teksta pazīmes). Tekstu lielākā daļa ir lokalizējumi (tiem gantrīs vienmēr ir atrodami vācu pamatteksti vai arī iedvesmas avoti), kuros bieži saskatāmas konkrētu Latvijas vēsturisko apstākļu pēdas un konkrētu cilvēcisku attiecību iespaidi. Disertante mēģinājusi aptvert arī latvieša izjūtas un emocijas, ielūkojoties tautasdziesmās, buramvārdos, pasākīs un teikās, t. i. paša latvieša radītajā literārajā materiālā. Protams, folkloras tekstiem ir grūti noteikt pat aptuvenu rašanās laiku, tāpēc pretstatījums varētu būt nosacīts, bet nepieciešams no vienas puses - no tautas nākušais (folkloras); no otras puses - uz tautu eļšais (baltvācu rakstītā un radītā literatūra).

Disertācijas mērķis ir, atkāpjoties no ierastā 17. un 18. gadsimta latviešu literatūras vērtējuma vēsturiskā aspektā, iedziļināties atsevišķu problēmu risinājumā, pārskatot virkni reliģiska un laicīga satura darbu tikai no viena viedokļa, tādējādi apvienojot šķietami neapvienojamo (vērojot emociju saplūsmi laicīgos un reliģiskos tekstos, meklējot laicīgās dzīves atspulgu reliģiskos tekstos, iedziļinoties literatūras un medicīnas attiecībās utt.) un gūstot jaunu ieskatu 17. un 18. gadsimta cilvēka uzskatos un dvēseles dzīvē.

Disertācijā izvirzīts mērķis izpētīt 17. un 18. gadsimta latviešu literatūru divos aspektos:

- 1) cilvēka pārdzīvojamu atspoguļojumu divās robežsituācijās jaunai dzīvībai nākot pasaulē - piedzimstot un šķīroties no pasaules - mirstot;
- 2) galveno garīgo pārdzīvojamu, kam nozīmīga loma dzīvē fizisku un garīgu ciešanu un to pārvarēšanas ceļu attēlojumu.

Disertācijas aktualitāte. Latviešu literatūrvēsture nevar lepoties ar ļoti plašu pētījumu klāstu par 17. un 18. gadsimtu salīdzinājumā ar nākošo gadsimtu literatūru. Tas daļēji tāpēc, ka ziņas par šo laikmetu nepilnīgas un atsevišķos jautājumos pat niecīgas (piemēram, joprojām trūkst ziņu par pirmajiem ābeču autoriem, nav atrasti J. Reitera tēvriņu krājums un pirmās protestantu grāmatas latviešu valodā, savukārt dati par K. Firekera dzīvi ir ļoti trūcīgi, nav zināms precīzs J. Bīnemaņa dzimšanas un miršanas gads utt.), daļēji tāpēc, ka 17. gadsimta un 18. gs. pirmās puses latviešu valodā izdoto grāmatu loks nav visai plašs - tā ir galvenokārt reliģiskā literatūra. 18. gs. otrajā pusē publicētas pirmās daļlīteratūras

grāmatas, padomu grāmatas un turpinājumiždevumi. Disertācija sniedz papildus informāciju 17. un 18. gadsimta latviešu literatūras vēsturei.

Minētā laikmeta latviešu literatūras vēstures pētnieku loks ir šaurš, bet noturigs. Ir publicēti raksti un grāmatas par atsevišķiem autoriem un viņu darbību Latvijā, piemēram, par G. F. Stenderu - atkārtoti izdota "Bildu ābice" (1787), "Augstas gudrības grāmata" (1796), par E. Gliku, G. Manceli, J. Reiteru. Atsevišķi pētījumi veltiti aktuālām laikmeta sadzīves problēmām, tā, piemēram, E. Dunsdorfs pētījis zemnieku turības pakāpi 17. gadsimtā, A. Johansons - 18. gadsimta kultūras vēsturi Latvijā, tomēr šādu darbu maz, turklāt parasti nepārsniedz viena gadsimta robežas. Trūkst pētījumu par literatūru plašā kontekstā, piemēram, par literatūras un mākslas kopsakarībām 17. un 18. gadsimtā, par literatūras un medicīnas vai par literatūras un reliģijas savstarpējām attiecībām minēto 200 gadu laikā. Disertācija sniedz ieskatu ne tikai latviešu literatūras vēsturē, bet ar medicīnas vēstures un folkloristikas palīdzību esošo iespēju robežās veido vienotu priekšstatu par latviešu garīgo dzīvi un pārdzīvojumiem šajā laikmetā.

Mūsdienās, kad dažādās zinātņu nozarēs ienāk jauni jēdzieni, disertācija aktualizēta 17. un 18. gadsimta valoda var būt noderīgs avots jaunu latvisku terminu veidošanā.

Disertācijas teorētiskais pamats. Pētījuma izstrādē galvenokārt izmantota vēsturiski ģenētiskā, salīdzinoši tipoloģiskā un formāli estētiskā metode. Šāds metožu kopums ļāvis disertantei sasniegt izvirzīto mērķi aplūkot tolaik pastāvošos priekšstatus par divām dzīves pamatnorisēm - dzimšanu un nāvi, kā arī garīgās dzīves nozīmīgu sastāvdaļu - pārdzīvojumu un ciešanu atspoguļojumu 17. un 18. gadsimta latviešu literatūrā.

Disertācijas tapšana un vispārīnājumos būtiska nozīme bijusi literatūras vēstures avotos, monogrāfijās, kā arī atsevišķos pētījumos un rakstos par 17. un 18. gadsimta kultūras vēsturi un tās veidotājiem publicētajām atziņām un spriedumiem. To autoru vidū minami T. Zeiferts, L. Bērziņš, K. Straubergs, M. Stepermanis, L. Adamovičs, O. Zanders, A. Apinis, K. Karulis, A. Svelpis, O. Čakars, E. Dunsdorfs, A. Johansons, A. Spekke un citi. Minēto vēsturnieku un literatūrzinātnieku publikācijās izteiktie vērojumi un teorētiskās atziņas bija būtiskas vienota priekšstata veidošanā par 17. un 18. gadsimta latviešu literatūras vēsturei izvirzītajām problēmām.

Latviešu un cittautu minētā laika perioda literatūru salīdzinošam aspektam izmantotas arī A. Bartela, E. Šulkes, V. Graberta un A. Mulo vācu literatūras vēstures, E. Šenka pētījums par romantisma problēmām Eiropas literatūrā 18. gadsimta beigās, R. M. Gabitovas grāmata par vācu romantisma filozofiju, D. Īgana literatūrteorētiskās apceres, E. B. Tailora, Dž. Dž. Frēzera pētījumi mitoloģijā un citi materiāli.

Disertācijas aprobācija. Nozīmīgākie disertācijā izteiktie vērojumi aprobēti publikācijās un zinātniskajās konferencēs. Disertācijā ietvertie materiāli un vispārinājumi atspoguļoti šādās publikācijās:

- 1) " Mēris 18. gadsimta latviešu literatūrā " // Vāks, 2, 19. - 29. lpp.
- 2) " Radību lūgšanas " // Avots, 1989, 9, 49. - 51. lpp.
- 3) " Plague in Latvian Language Texts of the Eighteenth Century " // Journal of Baltic Studies, 1992, vol. XXIII, N. 4, p. 351 - 359
- 4) " Georgs Mancelis un Kristofors Firekers. Daži krustpunkti " // Latviešu valodas un literatūras problēmas. Zinātniski raksti. - R. : LU Pedagoģijas fakultāte un Pieaugušo pedagoģiskās izglītības centrs, 1995, 24. - 34. lpp.
- 5) " Baznīcas dziesmu atspulgi: Ed. Veidenbauma dzēja " // Akadēmiskā Dzīve, 37. rakstu krājums, 1995, 34. - 40. lpp.

Disertācijas materiālu un tēzu aprobācija notikusi šādās zinātniskās konferencēs:

- 1) 1990. gadā Sietlā (ASV) 12. AABS konferencē ar referātu " Mēris (Black Plague) in Latvian Literature ";
- 2) 1991. gadā Vispasaules latviešu zinātnu kongresā ar referātiem " Medicīnas termini Vecā Stendera vārdnīcā " un " Veselīgs dzīvesveids - par un pret 17. un 18. gadsimta literatūra ";
- 3) 1993. gadā Starptautiskā medicīnas vēsturnieku konferencē un valodnieku simpozijā " Medicīna. Vēsture. Valoda. " ar referātu " Dzemniecības termini Latvijā 18. gs. beigās ";
- 4) 1994. gadā Čikāgā (ASV) 14. AABS konferencē ar referātu " Suffering in Latvian Literature of the 17th and 18th Centuries ".

Disertācijas jaunienums. Disertācija pirmo reizi aplūkoti priekšstati par tādām dzīves daļām, kā dzimšana un mirstana 17. un 18. gadsimta latviešu literatūras vēstures kontekstā; pirmo reizi aplūktas literatūras un medicīnas attiecības plašā mīnētā laikmeta kontekstā; aplūkoti pirms 200 gadiem lietoti medicīnas termini kā noderīgi mūsdienu terminoloģijas avoti; analizēti daži iespieddarbi, kam līdz šim veltīta maza vērība (S. G. Dica " Garīga pārju rota ", J. Baumana " Bēru valoda " u.c.) un no jama pārvērtēts atsevišķu baltvāciešu B. V. Binemana, M. Stobes, S. G. Dica u.c. ieguldījums Latvijas kultūras vēsturē.

Disertācija noder par pamatu un rosinājumu pētīt 17. un 18. gadsimta latviešu literatūru no dažādiem viedokļiem.

Disertācijā iezīmētas tēmas, kuru saknes atrodamas jau 17. un 18. gadsimtā, piemēram, šupuldziesmu attīstība, populārzinātniskā medicīna, sāpes un ciešanas, nāve u.c., bet kuru atspoguļojums literatūrā savus ziedulaikus sasniedz 19. un 20. gadsimtā.

Disertācijas uzņēmē Pētījuma struktūru veido divas nodaļas. Ar tām disertante centusies aptvert galvenos emocionālu pārdzīvojumu momentus cilvēka eksistences robežās - piedzimšanu, ciešanas un sāpes (visplašākajā nozīmē - no fiziskām jeb miesas sāpēm līdz sāpēm mīlestības likstu dēļ un apkārtējās sabiedrības vienaldzības un garīga tukšuma sakarā), kas ir galvenās garīgas dzīves aizpildītājas reliģiskajos tekstos, un nāvi.

Pirmajā nodaļā aplūkots fizisku un garīgu ciešanu attēlojums 17. un 18. gadsimta laicīgajā un reliģiskajā literatūrā. Pirmās nodaļas nobeigumā apkopāts mēra attēlojums 17. un 18. gadsimta latviešu literatūrā un nedaudz arī tautasdziesnās.

Otrajā nodaļā aplūkoti cilvēka priekšstati par divām robežšķirtnēm - dzimšanu un nāvi 17. un 18. gadsimta latviešu literatūras vēstures kontekstā.

Pirmajā apakšnodaļā aplūkots dzīvības rašanās momenta atspoguļojums kristīgajos (īpaši Š. G. Dica krājumā " Garīga Pērju rota ") un laicīgajos tekstos.

Otrajā apakšnodaļā ir aplūkots miršanas brīdis kā dzīvības un nāves robežšķirtne 17. un 18. gadsimta reliģiskajos un laicīgajos tekstos. Nodaļas nobeigumā analizēta arī dzīvības un nāves robežšķirtne laicīgajos tekstos un šī motīva tālākattīstība latviešu literatūrā 19. un 20. gadsimtā.

Galvenie secinājumi pārakata veidā apkopoti disertācijas nobeigumā, disertācijai ir pievienots izmantotās literatūras saraksts.

I nodaļa

FIZISKO UN GARĪGO CIEŠANU ATSPoguĻojums 17. UN 18. GADSIMTA RELIģISKAJOS UN LAICĪGAJOS TEKSTOS

Sāpes kā ētiska problēma un to atspoguļojums 17. un 18. gadsimta reliģiskajās dziesmās un sprediķos, kā arī laicīgajā literatūrā līdz šim maz pētītas, kaut arī šī laikmeta rakstos cīņa ar dzīves grūtībām, rūpes par eksistences saglabāšanu, spēcīgu reliģisku pārdzīvojumu attēlojums aizņem nozīmīgu, ja ne pašu galveno vietu.

Ciešanas un sāpes pavada cilvēku no piedzimšanas brīža līdz nāvei un tieši tā laika rakstītajā literatūrā ir nozīmīgas garīgās dzīves aizpildītājas. Tām, protams, sakars ar 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma latviešu literatūrā minētajām *pasauls sāpēm* ir visai attāls. 17. un 18. gs. literatūrā fiziskas ciešanas saistītas ar noteiktu slimību vai nelaimus gadījumu; garīgas ciešanas - ar neveiksmi mīlas dēkās, neapmierinātība - ar lielu darba slodzi, nesaticību kaimiņū, radu vai draugu starpā. Šajā laikā sāpēm ir reāls, aptverams oļonis, bieži arī rīcība to novēšanai ir skaidra.

17. un 18. gadsimta lūgšanu un dziesmu grāmatās gandrīz vienmēr publicētas pateicības lūgšanas par izveseļošanos jeb *atdabūtu veselību*, tām nereti seko teksti, kas paralizēti noskumušiem un bēdīgiem dievlūdžņiem.

Visos tekstos izteikts lūgums Dievam bēdu nomāktu dvēseli dziedināt, bet nomāktības cēlonis vienmēr ir saistīts ar kādu tumšu un jaunu spēku klātbūtni visbiežāk ar velnu, jaunu un nešķīstu garu, kārdinātāju vai elles čūsku, kas cilvēkam *viršū lauzās un uzkrīt, ar viltību glūm, dvēseli grib samaitāt un meklē mūs grēkos ierakt*. Bet cietējs tiek saukts par *vēla apšēsto, kas no jaunā, nešķīsta gara briesnīgas viltības apņemts*. Šādu lūgšanu saturs ir vienveidīgs, tomēr no citiem reliģiskiem tekstiem tās atšķir dažas raksturīgas stilistiskas īpatnības: teksti ir samērā bagāti ar salīdzinājumiem, bieži jaunie un tumšie spēki, viņu apraksti un rīcība ir metaforiska; atsevišķos tekstos izmantota aliterācija.

Reliģiskie teksti, kas attēlo garīgas ciešanas, gandrīz vienmēr jāsaista ar psihiskas slimības izraisītiem pārdzīvojumiem un lūdžņa vēlēšanos: no tiem atbrīvoties. Tajos bieži fiziskas sāpes no garīgām grūtībām noskaidrojamas. Laicīgajos tekstos tas ir citādi.

G. F. Stendera laicīga satura darbos mūlestības sāpes ieņem ievērojamu, tomēr ne galveno vietu. Aiz G. F. Stendera optimistiskajām rindām, kas aicina palusēties, deļot un smieties, slēpjas garīgas sāpes un apnikums, nogurums, izmisums. Bēdu un nomāktības cēloni viņš meklē sadzīves grūtībās: gan pārlietu smagajā darbā, gan arī kārtīgas atpūtas trūkumā. Lidztekus grūtas sadzīves atklāsmei, G. F. Stenders laicīgajā literatūrā liek pamatus arī prātniecisku jautājumu risinājumam par mīrkli un mūžību, par dzīves islaicīgumu, par ikdienišķām nelaimēm un optimistisku skatījumu uz tām no malas. 17. un 18. gadsimta dzejā (arī baznīcas dziesmās tai skaitā) šādu problēmu cilāšana nav nekas jauns. Tomēr Vecais Stenders, pirmkārt, daudzās ziņās atsakās no mierinājuma meklēšanas Dieva žēlastībā un aizkapa dzīvē, otrkārt, pretējā reliģisko dziesmu skaidrajai realitātes izjūtai un galu galā - samierinošai bezspēcības apziņai - piedāvā arī aizmiršanas dzīves baudās - rotājās, ēšanā un seksā.

G. F. Stendera laicīga satura dzejā ir iezīmēta arī cilvēka mūža galveno vērtību meklējumus pārbīdīti no ikdienas vajadzību apmierināšanas uz dziļākiem garīguma un dzīves piepildījuma meklējumiem. Šādu darbu sarežģītāko daļu veido G. F. Stendera odas. Tajās atspoguļoti arī viņa filozofiskie uzskati, kuri mūža otrajā pusē iegūst īpatnējus vaibstus - svārstās starp teismu, deismu un panteismu, tomēr dzīves turpinājumu pēc nāves G. F. Stenders kā kristietis saista ar mūžības jēdzienu, kurā izzūd sāpes un ciešanas, aizvadītais mūžs šķiet iss un nenozīmīgs. Lidzīgas domas izskan arī G. F. Stendera reliģiskajās dziesmās.

Citos 18. gadsimta laicīgajos tekstos garīgu ciešanu un sāpju problēma risināta netiek. Bet 17. un 18. gadsimta reliģiskajās dziesmās un lūgšanās skartie

jautājumi par ciešanu lomu cilvēka dzīvē un G. F. Stendera daudzveidīga sāpju aprve zīnēs un odās, paver ceļu tālākai šīs problēmas attīstībai 19. un 20. gadsimta literatūrā.

Tēmas tālākā attīstība. 19. gadsimta sākumā, liela Vecā Stendera darbu ietekme manāma Anša Liventāla (1803 - 1878) un Neredzīgā Indriķa (1783 - 1828) dzejā. 19. gadsimta latviešu literatūrā jaunas tēmas un motīvi parādās līdz ar jaunlatviešu un tautisko romantiku darbību. Labākas izglītības ieguves iespējas nosaka ļoti strauju Eiropas kultūras - filozofijas, literatūras utt., ienākšanu izglītotu latviešu garīgajā dzīvē. Garīgu ciešanu un sāpju cēloņi vairs netiek meklēti vienīgi sadzīviskās nelaimēs, bet skatīti plašākā kontekstā - cilvēka un sabiedrības, cilvēka un pasaules attiecību kontekstā; dzejā ienāk jaunas filozofiskas problēmas pārdomām par dzīves un nāves robežšķirtni blakus nostājas vientulības tēma, garīgas sāpes, kas rodas, individam ar pārējiem sabiedrības locekļiem krustpunktus meklējot. 19. un 20. gadsimta mijā Latvijā romantisma idejas kļūst sevišķi populāras. Latviešu literatūras sliekšni pārkāpj Rietumeiropai raksturīgais romantiskais varonis. Garīgas vientulības un ciešanu ideja neapšaubāmā F. Niče darbu ietekmē 19. un 20. gs. mijā parādās daudzu dzejnieku darbos, bet visspilgtāk domājams J. Poruka dzejā.

Ari Latvijas brīvvalsts laikā dzejnieku sāpes vērpjas ap atraidītu mūļestību, tīva cilvēka zaudējumu, sarežģītām radoša gara un laikmeta apdzīvotāju attiecībām, vientulību, atsvešināšanos un nāvi. Šādas tēmas raksturīgas dzejošanai kā izpausmes formai attiecībā pret pasauli vispār:

*Vai tev ir tik daudz asaru,
Ka vari dzejnieks būt?
Un tik daudz sāpju, sirdēstu,
Ka krūtīs elpo grūt?*

jautā Jānis Poruks dzejolī "Draugam".

II pasaules kara laikā literatūrā dominē sāpes par kritušajiem varoņiem un dzimtenes sūro likteni. Šī tēma plaši izvērstā arī pēc kara prozā un dzejā. Pēc II pasaules kara Latvijā līdz ar politiskajām pārmaiņām atkal dzejas priekšplānā izvirzās G. F. Stendera zīngēm radniecīgs motīvs - priecāties par šodien un apmierināties ar esošo dzīvi, liksmoties par saviem un kolēģu sasniegumiem darbā, pareizi atpūties pēc darba un slavīnāt pastāvošo kārtību, kurai gan ir savas ēnas puses, taču kopumā nenozīmīgas, lai tajās iedziļinātos. Dziļu vispārcilvēcisku problēmu risinājumam šā laika dzejā maz vietas. Turpretī sāpes par dzimteni, par latviešu likteņiem Latvijā un emigrācijā, par Latvijai laupīto brīvību izskan emigrantu dzejā un prozā.

Nākamajās 20. gadsimta desmitgadēs, pamazām dzejā individa un sabiedrības garīgās attiecības, dvēseles pārdzīvojumi un sāpes atgriežas. Par šādu

motivū Jaudzpusību liecina O. Vācieša, I. Ziedoņa, V. Belševicas, Ā. Elksnes un daudzu citu dzejnieku darbi. Un tomēr saglabājas tēmas, kas cauri gadsimtiem gājušas latviešu dzejā, paliek nemainīgas arī 20. gadsimta beigās.

Vispārējā slimību un sāpju apraksti ir sniegti ar reliģiskajiem un literārajiem tekstiem, kuros nav minēta konkrēta slimība, bet runāts par *neveselībām vispār*. Aizlūgumi par neveselajiem atrodami jau 17. gadsimta sākuma izdevumos. Satura ziņā 17. un 18. gadsimta lūgšanas un baznīcas dziesmas, kas domātas slimotāju ciešanu remdēšanai, ir līdzīgas. Tās liek neveselajam apzināties savu ciešanu cēloni - grēkus - un būt pazēnīgam soda saņēmējam.

18. gadsimta otrā pusē, laicīgu tekstu skaitam palielinoties, kalendāros, gada grāmatās un periodiskajos izdevumos parādās raksti, kuros risināti arī medicīniska satura jautājumi. No mūsdienu viedokļa raugoties, šiem tekstiem lielāka kultūrvēsturiska un literāra, nevis medicīniska nozīme.

Latviešu tautasdziesmas, ticējumi, teikas un buramvārdi atšķirībā no pirmajiem reliģiskajiem tekstiem, ir konkrēti, gandrīz nekad nestāsta par slimību vispār, bet sauc sērgu konkrētā vārdā. Latviešu tautas teikis, tāpat kā 17. un 18. gadsimta laicīgajos un reliģiskajos tekstos sastopam slimību personificēšanu - visbiežāk personificēti mēris, drudzis un kašķis. Slimību personificēšana senlatviešiem ir saistīta ar uzskatu, ka slimība ir jauns gars, reāli eksistējoša būtne, dažkārt arī miruša cilvēka gars, kas atgriezies uz zemes. Šādā aspektā seno latviešu uzskati saistāmi ar mitoloģiskās domāšanas tipu, kas bija raksturīgs daudzām tautām senatnē un ir joprojām raksturīgs cilvēkiem, kas dzīvo pirmatnējās kopienās iekārtā.

Mēra attēlojums 17. un 18. gadsimta reliģiskajos un laicīgajos tekstos ir plašāk izvērtēts nekā pārējo sērgu apraksts. Mēris minēts 17. un 18. gadsimta lūgšanu un baznīcas dziesmu tekstos, liecības par mēri saglabājušās arī folklorā, tomēr attieksme pret mēri latviešu tautasdziesmās un pasakās un reliģiskajos tekstos ir atšķirīga. 18. gadsimta laicīgajos tekstos mēris nav minēts vispār.

Latvijas dziesmu un lūgšanu grāmatās 17. un 18. gadsimtā kopumā publicētas 9 vācu baznīcas mēra dziesmas dažādos tulkojumos. Pirmie teksti latviešu valodā, kuros pieminēts mēris, publicēti jau 16. gadsimta beigās. Pirmās mēra dziesmas iespiestas 1631. gada G. Manceļa sastādītajā rokasgrāmatā. Kopumā mēra dziesmām raksturīga pesimistiska izteiksme un pazēnība, glābība meklējumi Dievā. Dažos tekstos kopā ar vajamām un lūgšanām Dievam izskan atgādinājums, ka pateicības par sērgas sagādāto ciešanu noņemšanu varēs paust tikai dzīvi cilvēki, ne mirušie, tādējādi it kā aicinot saudzēt veselos. Citā dziesmā mēris uzlūkots kā pārbaudes nesējs - īsteni ticīgu cilvēku tas neskar, Dieva saudzīgās rokas sargāts, tas izbēgs visām sērgām un nelaimēm. Dieva spāms cilvēku sargās kā *priekšturamas brūņas*.

Lūgšanu teksti ir stilistiski daudz vienkāršāki nekā baznīcas dziesmas, kaut pamatdoma, protams, paliek tā pati - pesimisms sērgas brīdī, pašāvības,

glābiņa un patvēruma meklēšana Dievā, solījumi negrēkot un Dieva dusmas remdēt, ja vien Dievs sērgu novērstu. Mēra lūgšanas publicētas visos 17. un 18. gadsimta garīgu dziesmu un lūgšanu krājumos.

Mēra sprediķi salīdzinājumā ar lūgšanām ir daudz tēlaināki, to vidū īpaši minami teksti no Dundagas mācītāja Jakoba Fridriha Bankava (? - 1725) 11 izdevumus piedzīvojušas sprediķu grāmatas " 1 latviski svētdienas darbi " (1725). Diemžēl grāmata iznāk taļ, kad pēdējā lielā mēra epidēmija Latvijā jau pārlaista. Sprediķu tekstus papildina epiteīti, metaforas un salīdzinājumi, tie pavairo mācītāja paustās domas iedarbes spēku. Turklāt, J. Bankavs runā pirmajā personā un ar uzrunu *mīļi draugi* vērsas pie katra no saviem klausītājiem.

Mēra attēlojums latviešu folklorā ir samērā maz pētīts. Kopnoskapa mēra laiku reliģiskajā literatūrā ir pesimistiska, bet latviešu pasākās un teikās, tautasdziesmās un buramvārdos tā ir pretēja. Nav vaimanu, gluži pretēji - valda optimisms un dzīves prieks. Tam ir vairāki cēloņi: ne pasaku, ne teiku, ne buramvārdus, ne tautasdziesmu tēli nav tieši konkrēta laikmeta liecinieki - folkloras pierakstījumi 18. gadsimta lielās mēra epidēmijas laikā nav konstatēti. Visa folkloras kopumā ir optimistiska, bēdas, ciešanas un iznīcinājumu uzveic ar dziesmu un smiekliem.

Reliģiskajā literatūrā inērim ir vairāki apzīmējumi - tie bieži metaforiski, salīdzinoši mākslinieciskāki nekā folklorā, kur vienmēr šī epidēmija dēvēta par mēri vai Mēra kunģu, retāk Mēra māti. Tiešs folkloras iespaids jūtams tikai vienā baznīcas dziesmā " Vater der du dich vernehmen ", kuru latviskojis S. G. Dīcs, tajā mēris tāpat kā tautasdziesmās un teikās ir personificēts tēls, turklāt vācu pamattekstā šādas sakarības nav. No vācu tekstiem latviešu reliģiskajā literatūrā ienācis arī mēra salīdzinājums ar bultu vai riksti, kuras cirtiena dēļ daudzi dievlūdzāji nolemti nāvei: *tu pēc mums ar nāves bultām ļaudi; tā paša nāvīgas bultas skraida pa dienu; tā rikst to mēratrume* u. c.

Latviešu tautasdziesmās attieksme pret mēri ir tāda pati kā pret drudzi, kašķi un trumu - tas ir nikns un ļauns ienaidnieks, reāls ienaidnieks, kas gan ar maģiskiem, gan ar viltus paņēmieniem jāuzvar. Mēris cinās ar cilvēku tāpat, kā butu ciniņas cilvēks pats ar saviem ienaidniekiem. Arī šajās aspektā saskatāma atšķirība starp reliģiskajiem tekstiem un latviešu folkloru. Lūgšanās un dziesmās pacūmības pilna nožēla par saviem grēkiem mījas ar izmisīgu lūgumu Dievam nenovērst savu vaigu no cietējiem, zēlot un apburēt sērgas tālāku izplatīšanos. Folklorā latvietis izturas pret mēri kā pret līdzīgu būtni, kā pret ienaidnieku, kas ir iebiedējams, sagūstāms, pēc tam sodāms un padzenams.

[Tāda pretēja pasaules uztvere kopumā raksturīga diviem atšķirīgiem domāšanas tipiem - reliģiskajam un mitoloģiskajam. Mitoloģiskā maģija uztver cilvēku kā dabas daļu, kā dabā pastāvošo likumsakarību realizētāju, bet slimības saista ar gariem, kas gan ir līdzvērtīgi cilvēkiem, bet kam piemīt apzināti kaitniecisks raksturs. Tādējādi slimības gars, arī mēris, ir vienā uztveres līmenī ar

cilvēku un cilvēka attieksme pret viņu ir tāda pati, kā pret kaimiņu, radu vai draugu, kas ar kaut ko pašam kaitējis. Reliģija turpreti līdzīga attieksmi pret līdzīgu nentzist un slimību uzskata par augstākas varas, šai gadījumā im kristietībā vispār, Dieva nestu, pelnītu sodu.

Praktisku ieteikumu, kā mēri ārstēt, ne 17., ne 18. gadsimtā vēl nav. Ārsti dod pulverišus, kas mazina atsevišķus slimības simptomus - sāpes, vemšanu, caureju, svišanu, turpreti tautas medicīna, folklorā, arī reliģiskie teksti atkarībā no tā, kam slimnieks dvēselē tic, mazina garīgās ciešanas.

II nodaļa

DZĪVĪBAS UN NĀVES ROBEŽŠKIRTNE 17. UN 18. GADSIMTA LATVIŠU RELIĢISKAJOS UN LAICĪGAJOS TEKSTOS

Dzīvības un nāves robeža ir aplūkojama kā divdaļīgs jautājums - pirmkārt, tas aktualizējas dzīvības rašanās momentā, kas 18. gadsimtā joprojām saistīts ar lielu sieviešu mirstības procentu dzemdībās, otrkārt, mūža galā - nāves priekšā 17. un 18. gadsimta latviešu tekstos par šīm divām problēmām filozofiskā aspektā nav neviena raksta. Cilvēka attieksme pret dzīvības rašanos un dzīvības zaudēšanu ir nojaušama reliģiskajos tekstos - galvenokārt baznīcas lūgšanās un dziesmās un atsevišķos laicīgos tekstos 18. gadsimtā, kā Vecā Stendera odās, dziesmās un stāstos un dažos populārzinātniskos rakstos pirmajās padomu grāmatās un turpinājumiņzdevumos.

Dzīvības rašanās moments kristīgajos tekstos pieminēts jau 16. gadsimtā izdotajā luterāņu dziesmu grāmatā (1587), kurā stāstīts par jaunavu Mariju un Jēzus piedzimšanu 1615. gada luterāņu rokasgrāmatā draudzei litānijā aizlūdz par topošajām mātēm, tādējādi jaunavas Marijas tēlu vispārīnot un attiecinot uz jebkuru sievieti - jaunas dzīvības nesēju.

Lūgšanas skaitīšanai radību brīdī pirmo reizi iespēstas gandrīz 100 gadus vēlāk nekā baznīcas dziesmas - tikai 17. gadsimta beigās. Tās vienmēr visos krājumos ir ar līdzīgu saturu, visiem tekstiem arī vienota nosaukuma - bezspēcība, nolemtība un padevība Dieva priekšā. Kopumā dzīvības rašanās moments reliģiskajos tekstos apcerēts retāk nekā citi motīvi - šādu dziesmu un lūgšanu skaits vienā krājuma ietvaros nav liels, ja vien krājumam nav noteikta motīva bērna radību momentu un mātes lomu tajā pakļaut sīkākai apcerei un pārdzīvojuanas analīzei.

1711. gadā iznāk grāmata "Gariņa pērju rota". Tas ir pirmais meitāim, sievietēm un mātēm veltītais krājums latviešu literatūras vēsturē. "Gariņa pērju rota"

un tās latviskotājs S. G. Dīcs ierem nelielu, tomēr svarīgu vietu 18. gadsimta latviešu grāmatniecībā. S. G. Dīcs ir vienīgais baltvācu mācītājs 18. gadsimtā, kas reliģiskās dziesmas ir tulkojis no zviedru valodas. Arī "Garīgā pārju rotā" atrodami bez vācu atdzejojumiem vēl 30 zviedru baznīcas dziesmu tulkojumi.

"Garīgā pārju rota" ir savdabīgs krājums 18. gadsimta pirmās puses latviešu literatūras vēstures kontekstā - tā ir viena autora sarakstīts un viena autora tulkots krājums, turklāt "Garīgā pārju rota" nav dziesmu grāmata tradicionālā izpratnē - tajā nav dziesmu grāmatām parastā raksturīgā tematiskā izkārtojuma, bet reliģisko dziesmu teksti mijas ar lūgšanām, pamācībām un padomiem. Pirmo reizi latviešu kultūras vēsturē tajā runāts arī par cilvēku savstarpējām attiecībām ģimenē un sabiedrībā, par pienākumiem, kurus rada atbildība par saviem bērniem, par pareizu bērnu audzināšanu, kuru no vienas puses nosaka stingrība, bet no otras puses - taisnīgums un godprātība, kā arī pretēju uzskatu respektēšana. "Garīgā pārju rota" skar arī jautājumus par ciešanām, grēkiem un tiem sekojošu Dieva sodu.

S. G. Dīca tulkojumi un lokalizējumi, raksturojot to vietu 18. gadsimta reliģisko tekstu virtni, visbiežāk salīdzināti ar K. Firekera tulkojumiem, kam arī mikslinieciskās vērtības ziņā tie noteikti atrodas vistuvāk. To apstiprina arī mūsdienu baznīcas dziesmu grāmatas, kurās no 17. un 18. gadsimta tekstu latviskotājiem joprojām visplašāk - ar vislielāko dziesmu skaitu pārstāvēti K. Firekers un S. G. Dīcs.

Dzīvības rašanās moments laicīgajos tekstos pieminēts 18. gadsimta otrajā pusē. Dīvos avotos tam autori pieskaras netieši: Vecā Stendera ziņgēs, pasakās un stāstos, risinot mātes un zidaiņa attiecības, domājot par audzināšanas vietu un lomu ģimenē un J. Langes latviskotās "Latviešu Ārstes" (1768 - 1769) 24. un 25. nodalā.

18. gadsimta otrajā pusē latviešu grāmatniecībā Eiropas tradīcijas ietekmē ienāk jauns laicīgo grāmatu tips - padomu grāmatas, piemēram, "Mācības priekš Bērnu - Saņēmējam" (1783), kuras autors ir baltvācietis Karls Johans Meijers. Grāmata iznāk latviešu valodā Jelgavas mācītāja Johana Kristofa Ruprehta tulkojumā. Šis krājums ir pirmais mācību līdzeklis lauku vecmātēm. Tajā ievietotie vārdi un to savienojumi, kas raksturo izmaiņas sievietes ķermenī grūtniecības un dzemdību laikā, urškālāmi par ginekoloģijas un dzemdniecības terminoloģijas veidošanās aizsākumu. Tādējādi K. J. Meijera krājums varētu būt noderīgs avots mūsdienu valodniekiem, darīnot jaunus latviskus medicīnas terminus pierasto internacionālo vietā.

18. gadsimtā sievietes tēls latviešu laicīgajā literatūrā piedzīvo renesansi salīdzinājumā ar diviem iepriekšējiem gadsimtiem. 16. un 17. gadsimta reliģiskajā literatūrā dominēja 2 sieviešu tipi: Jēzus māte jaunava Marija un ciešanu un izmisuma pārņemta kristiete, kas pazina vienīgo patieso mīlestību - mīlestību uz Dievu - un cenšas un prieku saistīja ar Dieva gribas piepildījumu. 18. gadsimta otrā pusē līdz ar laicīgās literatūras aizsākumiem Vecā Stendera "Jaunās ziņgēs" (1774) un "Jaukās pasakās in stāstos" (1766) izveidojas jauns sievietes tips, kas gatava

atvērties pasaules daudzveidīgajiem notikumiem. Mīlestība un ticība Dievam paliek sirīdi, bet līdzās tai nostājas mīlestība uz puisi, virieti, pat ar erotisku pieskaņu. Šāda veida literatūra Latvijā izveidojas 18. gadsimta vācu literatūras ietekmē. Savukārt tās saknes rodamas 17. un 18. gadsimta mīļas Eiropas barokālajā literatūrā, kas 18. g. pirmajā pusē, atbilstoši Eiropas apgaismei, literatūrā saglabā didaktiskuma momentu, bet līdzās tam liek reālās dzīves prieku un baudu attēlojumu. Šādas literatūras veidošanas Vācijā nosaka arī no Eiropas nākusi anakreontiskā tradīcija, kas, saplūstot ar vācu apgaismei raksturīgo tendenci attīstīt prātu, pamācīt, pāraug dzejas virzienā, ko šobrīd vācu literatūras vēstures sauc par *rokoko literatūru*. *Tikums un prieks ir allaž kopā*, sludina vācu dzejnieks Johans Luvlīvs Gleims (1719 - 1803). Līdzīgai atziņai seko G. F. Stenders Latvijā. Tomēr didaktiskās tendences G. F. Stendera ziņās dominē pār anakreontiskajiem motīviem.

G. F. Stendera dzejā dzīvības rašanās motīvs, dzīves turpinājuma un nepārtrauktības motīvs ievīts bērna un vecāku savstarpējo attiecību risinājumā. Literatūrai attālinoties no reliģiskās dzejas ietekmes, ziņās zināma saikne ar to tomēr saglabājas. Tas visspilgtāk redzams sievietes – mātes tēlā, kas pēc sava veidojuma joprojām tuvs jaunavai Marijai.

18. gadsimta beigās lūgšanās un dziesmu grāmatās sāk publicēt dažādas *soda likumus*, to vidū arī likumu *Pret to bērnu mužināšanu*, kas paredz ar *Nāves un Uguns sodību pazudināt un nosodīt neprecētas sievas*, kas nogalinājušas savus ārļaulībā dzimušos bērnus.

Jautājums par dzīvības un nāves robežskirtni, par aiziešanu vinpasaulē, par zemes dzīves un aizsaules attiecībām ir viens no senākajiem pārdomu objektiem. Arī senie latvieši nāves funkciju, nomirdināšanas, nonāvēšanas funkciju piešķir Veju mātei un cilvēka nomiršanu saista ar aiziešanu citā pasaulē - veju valstī, mirušos sarņā. Zemes māte, Kapu māte utt. Nāve netiek minēta latviešu mitoloģisko būtņu vidū. Tas arī saprotams, atbilstoši mītiskajai domāšanai nāves nav. Tā nav nepieciešama, bet ir nejausa. Cilvēka dzīve turpinās arī pēc miršanas, viņš tikai pārceļas citā pasaulē.

Kristīgās dziesmās jeb miršanas dziesmās pamatideja un tās attīstības ceļi paliek nemainīgi no pirmajiem tulkojumiem latviešu valodā 16. gadsimtā līdz mūsdienu dziesmām piemēram, laicīgais mūžs pilns ar ciešanām, grūtībām un bēdām; nāve ir neizbēgama un tās priekšā visi cilvēki ir vienlīdzīgi; dzīve paiet ātri, tā ir īsa utt. Tāpēc reliģisko tekstu sakarā jārunā galvenokārt par stilistikām izmaiņām.

Pirmās četras dziesmas par miršanu un nāvi atrodamas jau 1584. gada dziesmu grāmatā "Undeutsche Psalmen und geistliche Lieder oder Gesänge". Visas četras dziesmas latviešu valodā pazīstamas arī mūsu gadsimta dziesmu grāmatās. 17. un 18. gadsimta dziesmu grāmatās miršanas un nāves dziesmu skaits pakāpeniski pieaug, atbilstoši baznīcas dziesmu skaita pieaugumam vispār, tā piemēram, 1796. gada grāmatā ir 41 miršanas un nāves dziesma un aptuveni šādu pašu skaitu,

svārstoties no 40 līdz 50 dziesmām, baznīcas dziesmu krājumi saglabā arī mūsdienās.

Baznīcas dziesmas tulkojumam jau 17. gadsimta beigās tiek izvirzīti divi galvenie priekšnoteikumi - laba latviešu valodas prasme un ritma izjūta. Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus - salīdzinājumus, metaforas, epitetus, paralēlismus u. c., parasti tulkotāji pārņem no oriģinālteksta, bet dažkārt pieliek paši papildinājumam ritma, labas skaņas vai saturs ekspressivitātes veicināšanas dēļ. Saturs un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu lietojuma ziņā īpašu atšķirību starp 17. un 18. gadsimta tekstiem nav, bet dažāds, protams, ir tulkotāju latviešu valodas zināšanas līmenis un dzejas izjūta. No mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem visbiežāk lietota metafora, salīdzinājums un paralēlisms, hiperbola un epitets. Visvairāk metaforu miršanas un nāves dziesmās ir nāves tēlam, kas dažkārt robežojas ar personifikāciju: *Naves roka, valgs, dzelonis, izkopts, krusts* laupa dzīvību un šķir cilvēku no dzīvo pasaules mirušo pasaulē, nāve rīkojas pēkšņi un ātri, piezogas nemūkami un nav izbēgama. Salīdzinājumu un paralēlismu ir daudz tajos tekstos, kas raksturo cilvēka ciešanas un mokas ikdienas gaitās un pirms nāves, un tekstos, kas piemin dzīves straujo norisi un tās īslaicīgumu, trauslumu un nevērtību salīdzinājumā ar mūžību. Hiperbolas un epiteti arī visbiežāk lietoti ekspresijas pastiprināšanai un parādās tekstos, kuru saturs vēsta par dziļām fiziskām un garīgām sāpēm, būlām, nāves bailēm, tā piemēram, daudz hiperbolu tekstos, kas apraksta pirmsnāves agoniju, lielas sāpes un mokas, bezpalīdzību un nolemtību Dieva priekšā.

17. gadsimtā latviešu reliģiskās dziesmas noiet garu attīstības ceļu no vājiem tulkojumiem gadsimta sākumā līdz visai veiksmīgiem tekstiem gan valodas, gan mākslinieciskā līmeņa ziņā - īpaši K. Firekera tulkojumos gadsimta beigās. 17. un 18. gadsimta mīļā baznīcas dziesmu tulkošana kļūst populāra baltvācu izcelsmes latviešu draudžu mācītāju vidū, paplašinās tulkotāju pulks, uzlabojas dziesmu tekstu kvalitāte. Miršanas un nāves dziesmas 17. un 18. gadsimtā tulko vairāk nekā 20 dažādi autori. Turklāt vienai un tai pašai dziesmai nereti ir vairāki tulkotāji. Miršanas un nāves dziesmas ir tikai daļa no katra autora latviskotajām dziesmām, tāpēc nav iespējams raksturot viena vai otra reliģisko dziesmu tulkotāja stilu, balstoties vienīgi uz šāda veida tulkojumiem. Tomēr, no otras puses, tulkojums, reliģiskas dziesmas teksts daudz ko liecina par tulkotāja personību. Dažādu stilu individuālās iezīmes vislabāk atklāj viena un tā paša vācu pamatteksta vairāku autoru latviskotie varianti. Daudz šādu piemēru ir atrodamā starp G. Manceli un K. Firekera tekstiem. Pētot vārdu un to savienojumu un sinonīmu izvēli, kā arī konstatējot attieksmi pret vāciskajiem tekstiem kopumā, abu personībās izdēvies atklāt atšķirīgas uzskaņu sistēmas un atšķirīgas dzīves uztveres. Georgu Manceli literatūrvēsturnieks Roberts Klauštīņš nosaucis par *sadzīves cilvēku*, šo apzīmējumu pamato arī viņa dziesmu tulkojumi, kas ir vienkārši un viegli saprotami. Savukārt Kristofora Firekera darbi ir temperamentīgi un emocionāli bagāti - to autoram piemīt neapšaubāmas dzejnieka dotības. Tātad - kaut arī abi autori (K. Firekers un G. Mancelis) no vācu valodas tulkojuši vienas un tās pašas baznīcas dziesmas, to tulkojumi ir samērā atšķirīgi.

Miršanas un nāves dziesmu stils ir bagāts ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, taču tiem visiem ir viens mērķis - bailu un šausmu veicināšana un pastiprināšana, dievlūdēja niecības un nevērtības apziņas radīšana. Fatālisms un nolemtība Dieva priekšā gūst pārsvaru pār kontrastējošu cerību uz laimi un vieglu un gaišu dzīvi pēc nāves. Tomēr jāatzīmē, ka šāds virziens - iznicības izjūtas veicināšana tekstos, kas skar dzīvības un nāves problēmu 16., 17. un 18. gadsimta sākuma Eiropas literatūrā ir izplatīta parādība. Gadsimtu gaitā dzija aiza, kas šķir dievlūdēja izmisumu, sāpes un bēdas no Dieva varenās, saudzējošās rokas mazinās. Attiecības Dievs kā glābējs, sarga, atbalsts un - dievlūdējs tiecas izlīdzināties un saplūst.

Tēmas tālākā attīstība. Jāatzīst, ka kultūras vēstures attīstība savas noteiktas izmaiņas ienes arī reliģiskajā literatūrā. Apgaismē un racionālisma laikmetā Eiropā 18. gadsimta pirmās pusē, Latvijā latviešu tekstos 18. gadsimta otrā pusē un 19. gadsimta sākumā vienlaicīgi ar nodošanos formāliem meklējumiem, tieksmi pēc ātrām precizitātēm, dzeja kļūst arī par laikmeta politisko un filozofisko ideju atspoguļotāju. 19. gadsimta sākumā Neredzīgā Indriķa, Anša Līvītāla un citu pirmo latviešu tautības autoru darbos vairāk izpaužas vēlme izteikt sevi jaunā formā - liriskā dzejā, atkāpjoties kā no folkloras tradīcijas, tā arī no reliģiskās literatūras - tad domāt par saturu, kur nu vēl par laikmetam atbilstošu literāru tendenci. Šai laikā varbūt vienīgais no rakstītājiem latviešu valodā, kam interesē dzejas forma un mākslinieciskums, ir Kārlis Hūgenbergers, kura publicētā dzeja lepojas ar samērā labiem oriģināldzejoļiem un citādu (galvenokārt vācu) dzejas tulkojumiem.

Latviešu 19. gadsimta reliģiskajā dzejā kontrasts starp pesmistisku skatījumu uz laicīgo dzīvi un gaidāmo laimi pēc nāves nav vairs tik spilgts, izmainās arī cilvēka loma pasaules kopainā: no *niecības, gauda, zemes tārpas* cilvēks kļūst par aktīvu apkārtējās dzīves vērotāju, pats sev rada vērtību kritērijus un pats, netiecoties pēc Dieva vērtējuma, nosaka, kas labs, kas jauns. Reliģiskajā dzejā ienāk ikdienas dzīves ainas un sadzīves atribūtika, kas no vienas puses tai piešķir rāma miera apdvestu noskaņu, no otras puses - tuvina laicīgajai dzejai.

19. un 20. gadsimta mijā sarakstītais miršanas un nāves dziesmās vēl vairāk jūtama laicīgās dzejas ietekme - straujī sarūk tulkoto dziesmu skaits. Reliģisko dziesmu saturu papildina folkloras tēli un nacionālpatriotiski motīvi un formu - atsevišķi tautas dziesmu formālie elementi - ritms, dipodiji, bezatskaņu panti, paralēlismi u. c. 20. gadsimta sākumā Dziesmu grāmatās parādās jaunas apakšnodales, kurās romantisks prieks par atgūto tēvzemes brīvību savijies ar sāpēm par kritušajiem varoņiem un optimistisku ticību nākotnei.

20. gadsimta pirmajās desmitgadēs (1900 - 1940) jaunās reliģiskās dzejas sacerētāji uzrunā cilvēku ar dzejas tēlu palīdzību - metaforas, veiksmīgi zemteksti, paralēlismi liecina par citādu dzejas vārda lomas izpratni un vienlaicīgi arī par rēķināšanos ar lasītāju, kas spēj un grib estētisku pārdomājumu uztvert. Reliģiskā dzeja tiecas saplūst ar laicīgo dzeju: baznīcas dziesmu krājumus to sastādītāji

papildina ar populāru dzejnieku laicīga satūra darbiem, kuros jaušami reliģiski motīvi; tiek publicēti arī darbi, kas atspoguļo laikmeta dzejas tendences. Tādējādi lieisku dzejnieku darbu publikācijas bagātina baznīcas dziesmu krājumus ar labu literāru materiālu.

Pēc otrā pasaules kara baznīcas dziesmu rakstīšanas tradīcija Latvijā laikmeta ideoloģisko spaidu ietekmē apstāvēja. Trīmdā izdotajās Dziesmu grāmatās tekstu skaits palielinās, pievienojoties rakstītājiem, kas dzimuši 20. gadsimta pirmajā desmitgadē, tomēr arī šādu dziesmu skaits neliels. Trīmdziesmu reliģisko dziesmu krājumos parādās jauni motīvi, kas pauž sāpes par šķiršanos no dzimtenes, aizsūdz par tiem, kam jāmirst svešumā, par dzimtenes brīvību un laimīgu nākotni.

Kristīgās lūgšanas, kas skar dzīvības un nāves problēmas, kā saturā, tā izteiksmes veidā un stilistikā ir daudz vienkāršākas un pelēcīgākas nekā baznīcas dziesmas. Dziesmu grāmatu pielikumā ievietoto lūgšanu teksti atkārtojas no krājuma krājumā, arī lūgšanu krājumos tekstuālās atšķirības atrodamas tikai nānsēs.

1796. gadā atsevišķā izdevumā iznāk mūzikunga K. G. Kriģera (Krüger, 1757-1811) "Latviešu Liku Spredīķis". Tas atspoguļo galvenos lūgšanu motīvus - aņģeļu dzīves laicīguma un cilvēka mirstības problēmu, tomēr risināto vispārcilvēcisko problēmu dēļ spredīķis tuvs laicīgam tekstam - 18. gadsimta racionālismam atbilstošā garā K. G. Kriģers lielu uzmanību velta laimīgas laicīgas dzīves aņģeļiem, atgādinot, ka no cilvēka paša atkarīga viņa dzīves laime un hūstiska ir satības nozīme savstarpējās attiecībās. Šis motīvs ir jaunums 18. gadsimta reliģisko tekstu vidū, kas visumā deklarē fatalismu.

Dzīvības un nāves robežšķirtne laicīgajos tekstos aņģeļiem daudz retāk. 18. gadsimta filozofus un mācītājus vairāk nodarbina doma par to, kā dzīvību saglabāt, kā pēc iespējas labāk, arī veselīgāk, jaunāk un gudrāk (atbilstoši racionālisma idejām!) pavadīt zemes dzīvi atvēlētās dienās; laicīgie teksti pārsvarā ir optimistiski. Tomēr pilnīgi aņģeļiem dzīvības - nāves problēma nav.

G. F. Stenders tai pievērš laicīgajās prozā un dzejā: nāve viņa ziņģēs ir kā atzinājums mirstības radītām sāpēm, nevis apspriežama vispārcilvēciska problēma. Citos tekstos nāve pieminēta kā loģisks dzīves nobeigums, kā vakara un nakts simbols pret dzīvi - dienu, nāve pieminēta arī asociatīvi, dabiskās beigas dzīvībai dabā saistot ar cilvēku: pulķis, zāle dīgst, zaļo, nes augļus un mirst, lai bojā, lai augtu un kļūtu no jauna. Arī šajās ziņģēs nav pesimisma, dzīve aizrit priecīgi un laimīgi, nāve ir tās loģisks nobeigums un neizbēgamība, kas jāpazīnās. Šajā aspektā jūtams visspēcīgākais kontrasts starp G. F. Stendera reliģiskajām dziesmām un laicīga satūra darbiem. Baznīcas dziesmās arī G. F. Stenders saglabā laikmeta reliģiskajai literatūrai raksturīgo pesimismu un fatalismu. Vairākās G. F. Stendera odes dzīvības / nāves / mūžības tēma likta centrā. Sacerētājs runā ar lastāju no mūžības gājēja viedokļa vai arī aicina laicīgai dzīvei izvirzīt garīgu mērķus, kuru

piepildīšanā saskata cilvēka eksistences jēgu, vienlaicīgi apgalvojot, ka nodotānās garīgu vērtību apgruvei pāreju no dzīves uz mūžību padarīs vieglu, gaišu un nemanāmu.

Johans Heinrihs Rinnmanis (1753 - 1832) 1797. gadā Jelgavā publicē darbu "Bēru Valoda sarakstīta par piemēru Kārļa Jānam, Kokneses valsts saimniekam". No satura viedokļa J. H. Baumapa "Bēru Valoda" pamatvilcienos ir līdzīga K. G. Krūgera "Latviešu Līķu Sprediķim" un uzskatāma par laicīgu tekstu.

Dzīvības un nāves robežšķirtnē apcerēta arī vairākos citos laicīga satura darbos: 1798. gada divos "Latviskas Gada Grāmatas" numuros publicētajos F. G. Mačevska (Mačzewsky, 1760 - 1813) dzejļos un šī izdevuma redaktora M. Stobes (Stobbe, 1742 - 1817) darbos, laicīga satura dzejļi "Vecs vīrs" un "Bēru runā".

"Labu rītu un padomu grāmata" (1791), kuras sastādītājs ir Gustavs Bergmanis (1749 - 1814), vienīgāji no visiem izdevumiem un tekstiem par nāvi runāts sausi un liciski. Krājuma sastādītājs dažos vārdos izkļūstā rīcības gaitu palīdzības sniegšanai dažādos nelaimes gadījumos.

Motīva tālākattīstība latviešu literatūrā. 18. un 19. gadsimta mijā latviešu literatūras vēsturē par Eiropas romantisma pirmajam viltum raksturīgiem procesiem runāt nevar. Daži autori lokalizēšanai un tulkošanai gan izvēlas populārus vācu dzejniekus, bet tomēr kopumā savos darbos turpina mīt aizgājūtā 18. gadsimta dzejas tradīcijas pēdās, kopjot un kuplinojot didaktiski sentimentālās literatūras motīvus. Arī latviešu tautības dzejnieki (Neredzīgais Ināriķis, A. Līventiāls) iepazīst vienīgi sev pieejamo dzeju. Nāves tēmas risinājums dzejī turpina baznīcas dziesmām.

19. gadsimta vidus un otrās puses latviešu dzeja kļūst aizvien daudzveidīgāka, kaut arī atsevišķos darbos tiek turpināta baznīcas dziesmām raksturīga līnija - nāve vienādo bagāto un nabago, goļīgo un noziedznieku, tomēr var runāt par konkrēta laikmeta atspulgiem - alkām pēc tautas brīvības, sāpēm par kritušajiem karavīriem. 20. gadsimta pirmajā pusē tie kļūst par vienu no dominējošām tēmām latviešu dzejā, tikai, atkarībā no dzejnieka subjektīvās pasaules izjūtas: vai nu stāsta par sāpēm par kritušajiem cīnītājiem un paša kara, kā arī tā nesto mūžu upuru skaita bezjēdzīgumu, vai arī gluži otrādi - atiešo cīņas un tautas varoņu boļeju kā mērķtiecīgu slavas apvītu latviešu vēstures gaitu, kas beigsies ar tautas brīvības un valstiskās neatkarības iegūšanu. 19. gadsimtam cauri vijas arī jau G. F. Stendera ziņģrta izvērstais motīvs - nāve mīlestības dēļ. Tomēr gadsimta otrā pusē, uzlabojoties latviešu dzejnieku izglītības līmenim un strauji ienākot pasaules, galvenokārt jaunās vācu dzejas tradīciju pieredzei, vairums latviešu dzejnieku nododas jauniem meklējumiem mākslinieciskuma un estētiskās kvalitātes virzienā.

19. un 20. gadsimta mijā virkni latviešu inteliģences ietekmē F. Ničes filozofija, turklāt turpinās arī Eiropas, īpaši vācu, arī skandināvu un krievu

modernās literatūras studijas. Padziļinās un paplašinās skatījums uz dažādām vispārcilvēciskām problēmām. Rakstniekus un dzejniekus nodarbina cilvēciskās eksistences un dzīves jēgas jautājumi, arī dzīvības / mīlestības / nāves tēma iegūst jaunu savdabīgu atspoguļojumu laikmeta literatūrā. Vienlaicīgi latviešu dzejā lielu nozīmi iegūst nihilisma motīvi, kuriem ir daudz un dažādu cēloņu, bet viens no tiem meklējams arī pārdomās par Dieva esamību. To raksturo, piemēram, aizrašanās ar A. Beklina glezniecību un īpaši viņa gleznas "Miroņu sala" kults latviešu inteliģences vidū.

Atgriežoties pie 20. gadsimta Eiropas literatūras kopnosaukām, jāatzīmē, ka nāves, mirstānās un miroņu motīvs tur vēl aizvien ir populārs.

Kopumā 17. un 18. gadsimtā latviešu valodā publicētie reliģiskie un laicīgie teksti ir aizsākums daudzām tēmām, motīviem un idejām, kas caurauž vēlāko laikmetu literatūru, starp tiem arī jautājums par dzīves jēgu, nāves neizbēgamību un ciešanām un sāpēm, kas ir dzīvības neatņemama sastāvdaļa.

SUMMARY

The subject of the paper "Depiction of the Course of Life in Latvian Language Texts during the 17. and 18. Centuries" is religious (mainly lutheran hymns and prayers) and secular Latvian literature. The elements of literature that are investigated together with some elements of linguistics (branch of terminology) are folklore and the history of medicine. The paper gives additional information about the history of Latvian literature of the 17. and 18. centuries and makes a unified notion about the spiritual and emotional life of Latvians at that time. Today when new ideas enter different branches of sciences, the old Latvian language of the 17. and 18. centuries can be a useful spring for coining new national (Latvian) terms as well.

The paper targets two problems concerning Latvian people in the 17. and 18. centuries:

First chapter - the depiction of the emotional experience which plays a dominating role in the life of that time: physical and spiritual sufferings and how to overcome them;

Second chapter - the depiction of the emotions of people in two borderpassages - entering the world - being born and leaving it - dying.

The monographs, scientific investigations and publications by T. Zeiferts, L. Bērziņš, K. Straubergs, M. Stepermanis, L. Adamovičs, O. Zanders, A. Apinis, K. Karulis, A. Svelpis, O. Čakars, E. Dunsdorfs, A. Johansons, A. Spekke and others have been of great value in the working process of the paper. Other literature that has been used: several histories of German literature by A. Bartel, E. Schulze, V. Grabert and A. Mulo, the investigation by F. Scholz about the literatures of the Baltic nations, the publication by E. Schenk about the problems of romanticism in European literatures at the end of the 18. century, the book by R. M. Gabitova about the philosophy of the German romanticism, the essays on literature by D. Egan, the publications in mythology by E. B. Tylor and G. G. Frazer.

Several fragments and conclusions of this paper have been published and several have been used in scientific conferences.

The paper consists of an introduction, two chapters and conclusion. The bibliography is published in addition at the end.

The first chapter is devoted to the depiction of physical and mental sufferings in secular and religious Latvian literature of the 17. and 18. centuries. The fight with everyday difficulties and troubles, the struggle for existence and the high

emotional religious experience play an outstanding, if not leading role, in the literature of that time:

Description of mental sufferings. In the collections of prayers and hymnals of that time, the texts denoted for sad and sorrowful people are published rather often. The cause of depression is always connected with the presence of some dark and evil forces. It usually is the devil, an evil and immoral ghost, tempter or hell's snake. Such texts are related with emotions caused by mental disease and the worshippers will to get rid of it. Then it is hard to distinguish the physical sufferings from the mental ones. In the secular texts it is different.

In G. F. Stenders (1714 - 1796) secular texts a great, but not central role, is played by the pain caused by a love affair. Weariness of life, tiredness and despair are hidden rather often behind the optimistic lines advising to enjoy life. The cause of depression G. F. Stenders seeks in the hardships of everyday life - it is hard work and the lack of real recreation. He offers to forget one's troubles in substantial meals, games and sex.

However, G. F. Stenders also lays the foundation for philosophical problems about the twinkling and eternity, about the shortness of life, about everyday troubles and an optimistical view of them from aside in his odes. Reading his odes, one can trace back Stenders original philosophical views which during the second part of his life walver between theism, deism and pantheism. As a true christian, G. F. Stenders sees the continuation of the souls life after death and connects it with the notion of eternity without any pain or suffering and the life left behind looks like a short and insignificant moment. Thoughts like those expressed in his hymnals are similar.

The problem of mental pain and suffering is not touched upon in any other secular text of the 18. century. Nevertheless, the question founded in the Latvian hymns and prayers and G. F. Stenders secular works, clears the way for further solvation of it in the Latvian literature of the 19. and 20. centuries.

New themes and motives in Latvian literature appear with the activities of the so called *jaunlatvieši* (new Latvians) and national romantics in the middle of the 19. century. In the mental life of Latvians the chance of obtaining a better education is determined by a very rapid spreading of European culture - philosophy, literature and so on. The causes of mental suffering are viewed more deeply in the context of the relations between an individual and society, an individual and the world. The theme of solitude and suffering caused by the lack of any point of intersection between an individual and society appears as a new philosophical problem in the poetry of that time as well.

The ideas of romanticism, especially the theme of mental solitude and suffering under the undoubted influence of Nietzsches works, grow very popular in Latvian literature on the eve of the 19. and 20. centuries.

During the period of Latvia's state independence, mental suffering in poetry deals with love affairs, the loss of an intimate friend or a close relative, the complicated relations of a creative individual and contemporary society, solitude, alienation and death. Such themes always are common for poetry as a form of self-expression in the relations with the world around.

The pain and suffering for the heroes killed in action and the tragical fate of the Motherland dominate in Latvian literature of World War II. They remain rather popular in postwar literature and poetry as well.

Together with political and ideological changes in Latvia after World War II in the front of poetry appears the motif similar to that of G. F. Stenders time - the pleasure of living, the joy for personal achievements and the glorification of the state system. Deep philosophical problems in the literature of that time are hard to be found. Whereas the mental suffering for the fate of Latvia and for the lost motherland play a central role in the poetry and prose in exile.

The depiction of true relations between an individual and society as well as the emotional experiences and mental suffering return gradually in Latvian poetry in the next generations of the 20. century. The variety of such motifs is testified by the poetry of O. Vācietis, I. Ziedonis, V. Belševica, Ā. Elksne and many others.

Descriptions of physical pain can be found in religious and secular texts as well. A concrete disease is not mentioned very often, but the text deals with an unhealthiness (*neveselība*) as such. The religious texts make the sick person look for the cause of his physical sufferings in his sins and to be a humble receiver of punishment.

In Latvia during the second part of the 18. century, there appear new types of secular editions - almanacs, annuals, periodicals. Publications on different medical themes are included. These texts have a historical and literary meaning more than a medical one from a modern point of view.

Contrary to religious texts, Latvian folksongs, beliefs, legends and sorcery expressions are concrete; they never speak about the illness as such but always name it concretely. In Latvian folklore and in secular and religious texts of the 17. and 18. centuries as well we come through the impersonation of several diseases, most often it is the plague, fever and mange. The personification of these diseases is connected with an ancient view that an illness is an evil ghost, a real existing person. In this aspect it is a type of mythological thinking which was characteristic of many nations in ancient times and is still common to several tribes living in a more primitive community.

The depiction of the plague because of its rapid spreading and the vast number of corpses is the most popular among the other diseases in the religious texts of the 17. and 18. centuries (in the secular texts of the 18. century the plague is not mentioned at all). The testimonies of plague can be found in Latvian folklore as well. Nevertheless the attitude towards the plague in folksongs and legends and religious texts alters. In the religious literature the common mood is pessimistic, but in legends, fairy - tales and folksongs on the contrary - it is optimistic. That is a typical feature of folklore sorrows, pain, suffering and despair are to be won with a song or laughter.

The second chapter overviews the ideas of birth and death in the context of the history of Latvian literature of the 17. and 18. centuries. The borderpassage of life and death is a twosided question. It becomes urgent at the moment of childbirth which in the 18. century is still connected with a high percentage of mortality. And it becomes urgent at the end of the life - before death.

The attitude of the individual towards birth and death can be foreseen in religious texts and in some secular texts of the 18. century, e. g. G. F Stenders odes, songs and tales and in some popular scientific scripts in the first books of advice and periodicals as well.

The first moment of life in religious texts is mentioned already in the 16. century in a lutheran hymnal (1587) which speaks about the virgin Mary and the birth of Jesus. In another lutheran handbook (1615) the parish is advised to pray for the expectant mothers generalizing the image of virgin Mary and attributing it to every woman bearing a new life. This is not a popular motif in religious texts - the number of songs and prayers in the collection is not big, with an exception that if the collection has a definite cause to subdue childbirth and the mothers role in it to the analyses of the emotional experience.

In 1711 the book "*Gariņa pārju rota*" (A Spiritual String of Pearls) is published. This is the first edition in the history of Latvian literature devoted to women. Besides the hymns the book alternates with prayers, advises and directions. For the first time this book deals with relations between people in the family and society, speaks about the responsibility of children, about the respect for a different point of view and about correct upbringing of children, which is determined by strictness on one side, and by honesty and justice on the other side as well.

In Latvian secular texts childbirth for the first time is mentioned at the second half of the 18. century. Then following the European tradition in Latvia appears a new type of secular text - a book of advice; "*Mācības priekš bērnu saprātnībam*" (Advise for Midwives, 1783) is a typical example. It is the first teaching aid for rural midwives in Latvia. From a modern point of view it is a popular scientific book, where one can get an idea about the stage of medical help and the development of Latvian terminology at that time. This edition can be regarded as the first source of gynecological and obstetric terms as well.

In the 18 century the image of women in Latvian secular literature undergoes a kind of renaissance. The time before that in religious literature two types of women dominated: the mother of Jesus - Mary and a painful and suffering Latvian Christian woman, who understands the only true love - the love of God. Her hopes and joys are always connected with Gods will. During the second half of the 18 century together with the beginning of Latvian secular literature in G. F. Stenders books "*Jaunas zīģes*" (New Songs, 1774) and "*Jaukas pasakas in stāsti*" (Lovely Fairy - tales and Stories, 1776) appears a new type of woman, who is ready for the worlds varied events. The belief in God remains in her heart, but the love affair with a boyfriend or future husband even with an erotic undertone appears. This type of literature appears in Latvian secular editions in the second half of the 18 century under the influence of German culture. One can trace back the routes of it already on the eve of the 17. and 18 centuries in Baroque European literature. It maintains a didactic aspect at the first half of the 18 century corresponding to the Age of Enlightenment, but also speaks about the joy of real life and depicts various delights.

Dying, death and mortality and the problem of life and death are one of the oldest subjects of reflection. Ancient Latvians attach the so called *Veļu māte* (Mother of Ghosts) and mortality to the functions of death and dying - to leaving this world and stepping into another world, the so called *Veļu valsts* (World of Ghosts) where the Dead are guarded by *Zemes māte* (Mother of Earth) or *Kāpu māte* (Mother of Graves). Death is not mentioned as a mythological being by ancient Latvians. This is understandable, according to the mythological way of thinking death does not exist. Death is not necessary, but casual. The life of an individual goes on after death, he only steps from one world into another.

In hymns or religious songs of death and dying the basic ideas remain unchanged from the very first translations from German in the 16. century until now. That is why in such texts one may speak only about stylistic changes through the centuries. The first four hymns about death and dying are published in a hymnal as early as 1586. Later the number of such songs increases steadily according to the general growth of hymns, e.g. in the hymnal of 1796 there are 41 death songs and approximately this number waivers from 40 to 50, the hymnals bear today as well.

The content of such songs is rather uniform, e.g. life is full of suffering, troubles and grief; death is inevitable and all people are equal before it; life is short and comes to an end very soon, etc. The style of such songs is rather rich in metaphors, similes, parallelisms, hyperboles and epithets. These stylistic devices have a similar goal - to promote the feeling of fear and horror, to arise the sense of selfinsignificance and worthlessness. Fatalism and doom to death before the power of God prevails over the contrasting hope for happiness and a lucky life after the death. This tendency - promoting the idea of perishability in the texts concerning the problem of life and death is a common feature of European

literature of the 16., 17. and the beginning of the 18. centuries. From that time on the deep ravine that separates worshippers suffering and pain from the mighty hand of God has a tendency to converge.

Prayers dealing with the problem of life and death are dull and more monotonous than the hymns. The texts of prayers published in the hymnals repeat from one edition to another and even in the collections of prayers, one can find the textual differences only in nuances.

In 1796 "*Latviešu Liku Sprediķis*" (The Latvian Corpse Sermon) by steward K. G. Krüger (1757 - 1813) is published. It reflects the main motifs of the prayers - the transitory of life and the mortality of people, but includes some general philosophical problems as well which relate this sermon to a secular text. According to the spirit of the 18. century rationalism K. G. Krüger pays much attention to the contemplation of a successful secular life, reminding us that happiness depends on man himself and much attention should be paid to the harmony in interrelations. This motif is a nuisance among the religious texts of the 18. century which generally declare fatalism.

The description of the borderpassages of life and death in secular texts is a rarity. Philosophers and pastors of the 18. century according to the ideas of rationalism are more interested in the question of how to keep life longer and how to spend it - better, healthier, joyful and wiser; the majority of secular texts are optimistic. But the problem of life and death is not bypassed completely.

G. F. Stenders attacks it in his secular prose and poetry: death is the settlement of a painful love affair. In some other texts death is mentioned as a logical end of life, as a symbol of an evening or night in comparison of life - daytime; the death of a man is associated with nature: even the flowers and grass germinate, flourish, bring fruit and die to flourish again after some time. There is no pessimism in these songs either, life goes on joyfully, death is a logical end of life and unavoidable, it must be understood. In this aspect is expressed the deepest contrast between G. F. Stenders religious and secular texts. In his religious works G. F. Stenders maintains the pessimism and fatalism characteristic to the religious literature of his time.

The problem of life / death and eternity lies in the center of some G. F. Stenders odes. The author speaks with the reader from a philosophical point of view advising to find the aim of life in spiritual values, they will make the transition from living to eternity light, bright and imperceptible.

J. H. Baumann (1753 - 1832) in 1797 in Jelgava publishes his work "*Bēru Valoda, sarakstīta par piemīņu Kārķļa Jānam, Kokneses valsts saimniekam*" (Language for funerals in memory of Kārķļa Jānis, the landlord of region Koknese). The content of it is similar to the writing of K. G. Krüger mentioned before and is regarded as a secular text.

The borderpassage of life and death is reflected in some other secular texts as well, e. g. in two issues of the periodical "*Latviska Gada - Grāmata*" (A Latvian Almanac, 1798) the poems by pastor F. G. Maczewsky (1760 - 1813) and a poem and a funeral speech by the editor of this periodical M. Stobbe (1742 - 1817) are published. The editor G. Bergmann (1749 - 1814) of the book of advice "*Labu ziņu un padomu grāmata*" (The Book of Good News and Advices, 1791) is the only writer who talks to the point about death. In a few words he describes the best way how to relieve a person in different incidents.

The motif of death and dying can be traced back in Latvian literature until today as well. On the eve of the 18 and 19. centuries in the history of Latvian literature one can't speak about similar processes to the European romanticism of that time. Some of the authors still choose for translation in Latvian popular German poets, but on the whole in their works are expressed the ideas and traditions of the poetry of the 18 century in the spirit of sentimental didactic literature. The first poets, Latvians by nation Neredzīgais Indriķis (Henry the Blind, 1783 - 1828) and Ansis Līventalis (1803 - 1878) step in the footprints of their German predecessors. The motif of death in secular poetry remains close to that in religious songs.

Latvian poetry in the middle and at the second half of the 19. century becomes more and more multiformed, although in some works the footprints of the religious songs can be discovered - death equalizes the rich with the pauper, the honest man with the offender, but one can speak about the concrete reflections of the age - thirst for national freedom, pain and suffering for dead heroes etc. At the beginning of the 20 century the last two become the leading themes in Latvian poetry, only according to the poets subjective feelings speak about the senselessness and absurdity of war or to the contrary - reflect the death of heroes and battles as a purposeful course in the history of the nation that will end with the nations freedom and state independence. Throughout all the 19. century winds also the theme started by G. F. Stenders in his poetry - death and suicide because of a love affair. But at the second half of the century due to the higher level of education and knowledge about the processes of European, especially German modern poetry, most Latvian poets devote themselves to seeking new ways in the artistic, stylistic and esthetic values of the written word.

On the eve of the 19. and 20 century many Latvian poets fall under the influence of western philosophy, some others devote themselves to the studies of European, especially German and Russian modern poetry. Deepens and widens the outlook to different human and philosophical problems as well. Poets and writers speak about the essence of life and the theme of life, love and death gets a new, original reflection in the literature of that time. At the same time a big role is played by the motif of nihilism in some works as well, which have many and different routes, but one of them can be found in the contemplations about the existence of God. It may be characterized for example by the passion for

A. Bocklins (1827 - 1901) art and especially the peculiar cult of his work " The Island of the Corpses " in one part of Latvian intellectuals.

Returning back to the spirits of European literature in the 20. century, it must be pointed out that the motif of death, dying and mortality is still rather popular.

In conclusion in the religious and secular texts published in the 17. and 18. centuries one can find starting points for many new themes, motifs and ideas, which characterize the literature of further times - the question about the meaning of life, the inevitability of death among them for they all make an integral part of life. In this paper there are traced back also such themes as the development of lullabies, popularscientific medicine , pain and sufferings which in the reflection in literature achieve their heyday in the 19. and 20. centuries.

For the first time in this paper such notions of life as birth and death have been discussed in the context of the history of Latvian literature in the 17. and 18. centuries; the relations between literature and popularscientific medicine in a the context of that time have been discussed; 200 years old medical terms as valuable sources for modern terminology have been discussed; some publications which have been left without any or with little attention before, a.g. the works by M. Stobbe, J. Baumann, S. G. Dietz and some others have been analyzed.

This paper may serve as a base and stimulation to study Latvian literature of the 17. and 18. centuries from other, not only historical, points of view.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Objekt der Dissertation ist die geistliche (vor allem die lutheranischen Lieder und Gebete) und die weltliche Literatur des 17. und 18. Jahrhunderts, die in der lettischen Sprache verfaßt worden ist. In der Dissertation wird diese Literatur unter Zuhilfenahme einiger Elemente der Sprachwissenschaft (Terminologie), Folkloristik und Geschichte der Medizin erforscht .

Das Ziel dieser Dissertation ist es, sich von der gewöhnlichen - geschichtlichen Betrachtungsweise der lettischen Literatur des 17. und 18. Jahrhunderts abzuwenden, sich in der Lösung einzelner Probleme zu vertiefen und die lettische Literatur des 17. und 18. Jahrhunderts unter zwei Aspekten zu erforschen:

1) die Widerspiegelung der wichtigsten geistigen Erlebnisse, die im Leben große Bedeutung haben - physischer und geistiger Schmerz - und der Wege seiner Überwindung;

2) die Widerspiegelung der menschlichen Erlebnisse in zwei Grenzsituationen - Geburt und Tod.

Die Dissertation liefert zusätzliche Information für die Literaturgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts; sie bietet nicht nur Einblick in die lettische Literaturgeschichte, sondern bildet auch mit Hilfe der Medizingeschichte und Folkloristik im Rahmen ihrer Möglichkeiten einen allgemeinen Überblick über das geistige Leben und die Erlebnisse eines Letten in dieser Zeit. Heutzutage, wo in vielen Bereichen der Wissenschaft neue Begriffe auftreten, kann die in der Dissertation aktualisierte Sprache des 17. und 18. Jahrhunderts als nutzbare Quelle zur Schaffung neuer lettischer Termini dienen.

Zur Ausarbeitung der Forschungsarbeit ist vor allem die geschichtlich - genetische, vergleichend - typologische und formal - ästhetische Methode benutzt worden. In der Herausbildung und in den Verallgemeinerungen der Dissertation spielen die Erkenntnisse und Schlußfolgerungen eine große Rolle, die in den Texten der Literaturgeschichte, in den Monographien, sowie auch in einzelnen Forschungen und Schriften über die Kulturgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts und über die Menschen, die diese Kultur geschaffen haben, geäußert worden sind. Unter den Autoren sind besonders T. Zeiferts, L. Bērziņš, K. Straubergs, M. Stepermanis, L. Adamovičs, O. Zanders, A. Apinis, K. Karulis, A. Svelpis, O. Čakars, E. Dunsdorfs, A. Johansons, A. Spekke u. a. m. zu erwähnen. Für den vergleichenden Aspekt der lettischen und der ausländischen Literatur dieser Zeitperiode sind folgende Quellen ausgenutzt worden: Deutsche Literaturgeschichte von A. Bartel, E. Schulz, W. Grabert und A. Muio, die Forschung über die Literaturen der baltischen Völker von F. Scholz, das Werke von E. Schenk

über die Probleme der Romantik in der europäischen Literatur Ende des 18. Jahrhunderts, das Buch von R. M. Gabitova über die Philosophie der deutschen Romantik, die literatur - theoretischen Essays von D. Egan, die mythologischen Forschungen von E. B. Tylor und G. G. Frazer, andere Materialien.

Die wichtigsten Erkenntnisse der Dissertation sind in den Veröffentlichungen und in den wissenschaftlichen Konferenzen approbiert worden.

Die Struktur der Arbeit bilden die Einführung, zwei Kapitel und der Abschluß. Anschließend ist der Dissertation das Literaturverzeichnis angefügt.

Im ersten Kapitel wird die Widerspiegelung des physischen und geistigen Schmerzes in der geistlichen und weltlichen Literatur des 17. und 18. Jahrhunderts behandelt. Der Kampf mit den Schwierigkeiten des Lebens, die Sorgen um die Existenz, die Widerspiegelung starker religiöser Erlebnisse nehmen in den Schriften dieser Zeitperiode eine wichtige, wenn nicht die Hauptrolle ein.

Die Beschreibungen geistiger Leiden. In den Gebets - und Gesangbüchern des 17. und 18. Jahrhunderts sind oft solche Texte zu treffen, die für traurige und besorgte Gläubige vorgesehen sind; dort wird die Ursache der Traurigkeit immer mit den dunklen und bösen Kräften verbunden: am häufigsten mit dem Teufel, mit dem bösen Geist, dem Versucher oder mit der Höllenschlange. Diese Texte sind sowohl mit den Erlebnissen zu verbinden, die von psychischen Krankheiten verursacht werden, als auch mit dem Wunsch des Gläubigen, sich von diesen Erlebnissen zu befreien. Dort ist der physische Schmerz schwer von dem geistigen zu unterscheiden. In den weltlichen Texten ist das anders.

In den Werken weltlichen Inhalts von G. F. Stender spielen die Liebesleiden eine große Rolle, und doch sind sie nicht die wichtigsten. Hinter den optimistischen Zeilen, die zur Lebensfreude auffordern, stecken oft geistiger Schmerz und Überdruß, Müdigkeit und Verzweiflung. G. F. Stender sieht die Ursache der Traurigkeit und Verzweiflung in den alltäglichen Schwierigkeiten - in der schweren Arbeit und in mangelnder Erholung -, er schlägt vor, sie in den Genüssen des Lebens zu vergessen - in Spiel, Essen und Sex. G. F. Stender beschäftigt sich aber als erster in der lettischen weltlichen Literatur mit der Lösung einiger philosophischer Fragen - Augenblick und Ewigkeit, die Kürze des Lebens, die alltäglichen Sorgen und ihre optimistische Betrachtung von der Seite. Den kompliziertesten Teil solcher Werke bilden seine Oden, in denen seine philosophischen Ansichten wiedergespiegelt werden; in der zweiten Hälfte seines Lebens schwanken sie seltsamerweise zwischen Theismus, Deismus und Pantheismus. Die Fortsetzung des Lebens nach dem Tode verbindet G. F. Stender als ein Christ jedoch mit dem Begriff der Ewigkeit, wo aller Schmerz verschwindet und das Leben kurz und unbedeutend zu sein scheint. Ähnliche Gedanken trifft man in seinen religiösen Liedern.

In anderen weltlichen Texten des 18. Jahrhunderts wird das Problem der geistigen Leiden und Schmerzen nicht gelöst. Die in den religiösen Liedern und Gebeten des 17. und 18. Jahrhunderts berührte Frage nach der Rolle des Schmerzes im Leben eines Menschen bereitet trotzdem den Weg für die Weiterentwicklung dieses Problems in der Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts vor.

Neue Themen und Motive bringen in der Mitte des 19. Jahrhunderts die Jungletten (*jaunlatvieši*) und die Volksromantiker in die lettische Literatur. Durch bessere Ausbildungsmöglichkeiten dringt die europäische Kultur in das geistige Leben gebildeter Letten breit ein - Philosophie, Literatur u. a. m. Damit werden die Ursachen geistiger Leiden und Schmerzen breiter gesehen - in den Beziehungen Individuum - Gesellschaft, Individuum - Welt, in der Dichtung treten neue philosophische Probleme auf: das Thema der Einsamkeit, der Schmerz eines Individuums, wenn er Kontakt mit anderen Mitgliedern der Gesellschaft aufzunehmen sucht. Um die Wende zum 20. Jahrhundert werden in Lettland die Ideen des Romantismus besonders angestrebt. Unter unbestreitbarem Einfluß von F. Nietzsches Werken tritt um die Jahrhundertwende das Thema der geistigen Einsamkeit und des Schmerzes in den Werken viele Dichter auf. In der Zeit des lettischen Freistaates wird der Schmerz der Dichter mit der abgelehnten Liebe, dem Verlust eines Freundes, den komplizierten Verhältnissen zwischen dem schaffenden Geist und dem Mitmenschen, mit der Einsamkeit, Verfremdung und mit dem Tod verbunden. Solche Themen sind der Dichtung als der Mitteilungsform charakteristisch im Gegensatz zur Welt allgemein. Während des 2. Weltkrieges dominiert in der Literatur der Schmerz über die gefallenen Helden und über das schwere Schicksal der Heimat. Dieses Thema ist auch für die Nachkriegsprosa und -dichtung charakteristisch. Mit den politischen Veränderungen in Lettland nach dem 2. Weltkrieg kommen in den Vordergrund der Dichtung die Motive, die den Volksliedern von G. F. Stender ähnlich sind - Freude über den heutigen Tag, über das Leben, Freude über die Arbeitsleistungen - die seinen und die der Kollegen - das Loben der damaligen Rechtsordnung, die zwar ihre Schattenseiten hat, jedoch unwichtige und deshalb nicht erwähnenswerte. In der Dichtung dieser Zeitperiode gibt es wenig Platz für die Lösung großer allgemein-menschlicher Probleme. Aus der Dichtung und Prosa der Emigranten klingt dagegen der Schmerz über die verlorene Heimat, über die Schicksale der Letten in Lettland in der Emigration, über die geraubte Freiheit Lettlands.

In den nächsten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts kommen allmählich die geistigen Beziehungen, die Erlebnisse und der Schmerz der Seele in die Dichtung zurück. Von der Vielseitigkeit solcher Motive zeugen die dichterischen Werke von O. Vācietis, I. Ziedonis, V. Belševica, Ā. Elksne u. a. Die Themen aber, die durch Jahrhunderte für die lettische Dichtung wichtig gewesen sind, bleiben auch am Ende des 20. Jahrhunderts unverändert.

Die Beschreibungen vom physischen Schmerz sind mit solchen geistlichen und literarischen Texten verbunden, wo die konkrete Krankheit

oft nicht genannt wird und wo nur von Unwohlsein (*neveselība*) die Rede ist. Die religiösen Texte zwingen den Kranken, die Sünde als Ursache seines Schmerzes anzuerkennen und die Strafe demütig zu ertragen.

In den weltlichen Druckwerken der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts - in den Kalendern, Jahrbüchern und den periodischen Ausgaben - werden in manchen Artikeln einige Fragen medizinischen Inhalts behandelt. Nach dem heutigen Gesichtspunkt sind aber diese Texte mehr kulturgeschichtlich und literarisch, weniger medizinisch bedeutend.

Im Unterschied zu den ersten religiösen Texten sind die lettischen Volkslieder, Volkssprüche, Sagen und Zauberwörter konkret, fast nie erzählen sie über die Krankheit im Allgemeinen, sondern nennen sie beim Namen. In den lettischen Volkssagen, ebenso wie auch in den geistlichen und weltlichen Schriften des 17. und 18. Jahrhunderts werden die Krankheiten personifiziert - am häufigsten sind das Pest, Fieber und Krätze. Die Personifizierung von Krankheiten bei den alten Letten ist mit der Ansicht verbunden, daß eine Krankheit der böse Geist ist, auch ein real existierendes Wesen. Unter diesem Aspekt sind die Ansichten der alten Letten mit dem mythologischen Denktyp zu verbinden, der für viele Völker des Altertums charakteristisch war.

Die Wiedergabe und Widerspiegelung der Pest ist in den geistlichen und weltlichen Schriften des 17. und 18. Jahrhunderts ausführlicher als die Widerspiegelung anderer Seuchen. Die Pest ist in den Gebets- und kirchlichen Liedertexten des 17. und 18. Jahrhunderts erwähnt, die Zeugnisse von Pest haben sich auch in der Folklore erhalten, und trotzdem ist das Verhältnis zur Pest in den religiösen Texten und in den lettischen Volksliedern und Märchen unterschiedlich. In den weltlichen Texten des 18. Jahrhunderts ist die Pest überhaupt nicht erwähnt worden. Die Gesamtstimmung in der religiösen Literatur der Pestzeit ist pessimistisch, in den lettischen Märchen und Sagen, Volksliedern und Zauberwörtern aber entgegengesetzt. Die Folklore insgesamt ist optimistisch, Sorgen, Schmerzen und Verzweiflung werden mit Liedern und Lachen überwunden.

Im Zweiten Kapitel liegt eine Übersicht über die menschlichen Einstellungen über Geburt und Sterben vor - im Kontext der lettischen Literaturgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts. Die Grenze zwischen Leben und Tod wird zu einer zweiseitigen Frage gerade im Moment der Geburt aktualisiert, wo er im 18. Jahrhundert immer noch mit einem großen Sterblichkeitsanteil der Frauen verbunden ist, als auch am Ende des Lebens - vor dem Tode. Die Einstellung des Menschen zur Geburt und zum Sterben ist aus den geistlichen Texten zu erraten - vor allem aus den kirchlichen Gebeten und Liedern - und aus einigen weltlichen Texten des 18. Jahrhunderts - aus den Oden, Liedern, Erzählungen und einigen populärwissenschaftlichen Schriften von G. F. Stender, aus den ersten Ratgebern und Ausgaben in Fortsetzungen.

Der Augenblick, in dem ein neues Leben geboren wird, ist in kirchlichen Texten schon im 16. Jahrhundert erwähnt worden - im lutheranischen Gesangbuch (1587), wo über die Jungfrau Maria und über die Geburt Jesu erzählt wird. Im Lutheranischen Handbuch (1615) betet in der Liturgie die Gemeinde für die schwangeren Frauen; auf solche Weise wird das Bild von Jungfrau Maria verallgemeinert und auf jede Frau bezogen, die ein neues Leben in sich trägt. Dieses Motiv wird in den religiösen Texten seltener betrachtet als die anderen - die Zahl der Lieder und Gebete im Rahmen einer Sammlung ist gering; das gilt nicht für den Fall, wenn die Sammlung ein konkretes Motiv hat - den Moment der Geburt und die Rolle der Mutter einer tieferen Analyse der Erlebnisse und zusätzlichen Bedenken auszusetzen. 1711 erscheint das Buch "Gariga Pērva Rota" (Geistlicher Perlenschmuck). In der lettischen Literaturgeschichte ist das die erste Sammlung, die den Töchtern, den Frauen und den Müttern gewidmet ist, wobei die kirchlichen Liedertexte dort mit Gebeten, Ratschlägen und Belehrungen verflochten sind. Zum ersten Mal in der lettischen Kulturgeschichte wird dort über solche Themen gesprochen wie die menschlichen Beziehungen in der Familie und in der Gesellschaft, die Pflichten, die durch die Verantwortung für die Kinder bedingt werden, richtige Erziehung der Kinder, die einerseits von Strenge, andererseits aber von Gerechtigkeit und Höflichkeit, von Respektierung entgegen gesetzter Meinungen bestimmt wird.

Der Moment der Geburt wird in den weltlichen Texten in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts erwähnt. In dieser Zeitperiode tritt unter Einfluß der europäischen Traditionen ein neuer Typ der Bücher in Lettland auf - die Ratgeber, z. B. "Mācības priekš Bērni - Sapņmājām" (Belehrungen für die Hebammen, 1783); das ist das erste Lehrbuch für die Hebammen auf dem Lande, das nach dem heutigen Gesichtspunkt als ein populärwissenschaftliches Buch anzusehen ist, wodurch man einige Vorstellungen über den damaligen Zustand der Medizin und über die Entwicklung der Terminologie gewinnen kann, weil dieses Buch als die erste breiteste Quelle der gynäkologischen Termini aufzufassen ist.

Im 18. Jahrhundert - im Vergleich zu den zwei vorangehenden - erfüllt das Bild der Frau die Renaissance in der Literatur. In der religiösen Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts dominierten zwei Typen der Frauen: die Mutter Jesu, Jungfrau Maria, und die von Leiden und Verzweiflung überkommene Gläubige, die nur die einzige echte Liebe - die Liebe zu Gott - kannte und Hoffnung und Freude nur mit der Erfüllung des Willen Gottes verband. Mit den Anfängen der weltlichen Literatur in den Büchern von G. F. Stender "Jaunas Zīņes" (Die neuen Volkslieder, 1774) und "Jaukas pasakas in stāsti" (Schöne Märchen und Erzählungen, 1766) in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts wird ein neuer Typ der Frau geschaffen, der bereit ist, sich den vielfältigen Ereignissen der Welt zu öffnen. Die Liebe zu Gott und der Glaube bleiben im Herzen, daneben ist aber schon die Liebe zu einem Knecht, zum Mann, sogar mit einem erotischen Anklang. Solche Art der Literatur entsteht in Lettland unter dem Einfluß der deutschen Literatur des 18. Jahrhunderts. Ihre Wurzeln finden wir in der europäischen Barockliteratur der Wende zum 18. Jahrhundert, die in der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts entsprechend der europäischen

Aufklärung den Moment des Didaktismus wahrt, aber daneben die Wiedergabe der Freuden und Genüsse des realen Lebens stellt.

Eines der ältesten Denkobjekte ist die Frage nach der Grenze zwischen Leben und Tod, nach dem Übergang ins Jenseits, nach den Beziehungen zwischen Diesseits und Jenseits. Die alten Letten teilen ebenso die Funktion des Todes, des Tötens, des Ermordens der Mutter der Geister zu und verbinden den Tod mit dem Übergang in eine andere Welt - in die Welt der Gestorbenen; die Toten werden von *Zemes māte* (Mutter Erde), *Kapu māte* (Mutter Grabstätte) u. a. bewacht. Der Tod wird nicht unter mythologischen Wesen genannt. Das ist auch verständlich - denn der mythologischen Denkweise entsprechend gibt es den Tod nicht. Er ist nicht notwendig, er ist zufällig. Das Leben des Menschen endet nicht mit dem Tod, es setzt sich in einer anderen Welt fort.

In den christlichen Sterbeliedern bleiben die Grundideen und ihre Entwicklungswege seit den ersten Übersetzungen ins Lettische im 16. Jahrhundert bis zu den heutigen Liedern unverändert. Deshalb ist bei den religiösen Texten die Rede vor allem von stilistischen Veränderungen. Die ersten vier Lieder über Sterben und Tod finden wir schon im Gesangbuch von 1586. Später nimmt die Zahl solcher Lieder allmählich zu, z. B. gibt es im Gesangbuch von 1796. 41 Sterbe- und Todeslieder, und auch in den heutigen Sammlungen der kirchlichen Lieder schwankt diese Zahl zwischen 40 und 50. Der Inhalt der geistlichen Lieder ist im allgemeinen gleichartig und wahrt dieselben Grundideen, die schon in den ersten Ausgaben der Gesangbücher zum Ausdruck kommen: das weltliche Leben ist voller Leiden, Schwierigkeiten und Sorgen; der Tod ist unvermeidbar, und davon sind alle gleich betroffen; das Leben vergeht schnell, es ist kurz usw. Der Stil der Sterbe- und Todeslieder ist reich an Mitteln der Bildkraft (am häufigsten ist das Metapher, Vergleich, Parallelismus, Hyperbel und Epitheton), sie dienen aber nur einem Zweck - Angst und Schauer zu fördern und zu verstärken, ein Nichtigkeits- und Minderwertigkeitsgefühl zu erzeugen. Fatalismus und Kraftlosigkeit vor Gott gewinnen Übermacht über die kontrastierende Hoffnung auf Glück, auf leichtes und helles Leben nach dem Tode. Es ist aber zu bemerken, daß diese Richtung - Förderung des Vergänglichkeitsgefühls - in den Texten, die das Problem Leben und Tod betrachten, eine verbreitete Erscheinung in der europäischen Literatur des 16. 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts ist. Im Laufe der Jahrhunderte wird die Kluft, die die Verzweiflung, Schmerz und Sorgen des Gläubigen von der starken, schützenden Hand Gottes trennt, immer kleiner. Die Beziehungen zwischen dem Gott als Retter, Beschützer und Unterstützung und den Bittenden neigen zur Angleichung und Verschmelzung.

Die christlichen Gebete über Leben und Tod sind im Vergleich zu den kirchlichen Liedern inhaltlich und sprachlich - stilistisch viel langweiliger und monotoner. Die Gebetstexte in den Anlagen zu den Gesangbüchern wiederholen sich von Sammlung zur Sammlung, die textuellen Unterschiede sind in den Gebetssammlungen nur in den Nuancen.

Im Jahre 1796 erscheint in einer besonderen Ausgabe " *Latviešu Līķu Sprediķis* " (Die lettische Leichenpredigt) von dem Adligen K. G. Krüger (1757 - 1813). Sie zeigt die Hauptmotive des Bitters - die Kürze des Lebens und die Sterblichkeit der Menschen; dort werden aber allgemeinemenschliche Probleme betrachtet, und deshalb ist diese Predigt einem weltlichen Text nahe - den Prinzipien von Rationalismus des 18. Jahrhunderts entsprechend wird die Aufmerksamkeit von K. G. Krüger dem glücklichen weltlichen Leben gewidmet, er betont, daß das Glück des menschlichen Lebens vom Menschen selbst abhängig sei und daß die Einigkeit in den gegenseitigen Beziehungen sehr wichtig sei. In den christlichen Texten des 18. Jahrhunderts, die im allgemeinen die Ansichten des Fatalismus vertreten, ist dieses Motiv eine Neuigkeit.

Die Grenze zwischen Leben und Tod ist in den weltlichen Texten viel weniger beschrieben worden. Die Philosophen und Prediger des 18. Jahrhunderts denken vielmehr darüber nach, wie das Leben zu wahren ist, auf welche Weise die Tage des Lebens möglichst gut, gesund, lustig und klug (entsprechend den Ideen von Rationalismus !) zu verbringen sind; die weltlichen Texte sind meistens optimistisch. Das Problem von Leben und Tod wird trotzdem nicht vergessen.

G. F. Stender wendet sich ihm in seiner weltlichen Prosa und Dichtung zu der Tod ist in seinen Volksliedern kein allgemeinemenschliches Problem, das zu besprechen wäre, sondern eine Lösung der Liebesschmerzen. In anderen Texten wird der Tod als ein logisches Ende des Lebens betrachtet, als ein Symbol des Abends, der Nacht im Gegensatz zum Leben - Tag; der Tod wird ebenso assoziativ beschrieben, wobei das natürliche Ende in der Natur mit dem Menschen verknüpft wird: die Blumen, des Gras keimen, wachsen, bringen Ernte und sterben; sterben, um wieder zu keimen und zu gedeihen. In diesen Volksliedern gibt es ebenso keinen Pessimismus, das Leben vergeht früh und glücklich, der Tod ist sein logischer und unvermeidbarer Abschluß, dessen man bewußt sein muß. In diesem Aspekt liegt der größte Unterschied zwischen den religiösen Liedern von G. F. Stender und seinen weltlichen Werken. In den kirchlichen Liedern von G. F. Stender bleiben Pessimismus und Fatalismus erhalten, wie sie für die religiöse Literatur dieser Zeitperiode charakteristisch sind. In mehreren Oden von G. F. Stender ist das Problem Leben - Tod - Ewigkeit ins Zentrum gesetzt worden. Der Dichter spricht als ein Ewigkeitswanderer zu dem Leser oder fordert ihn auf, dem weltlichen Leben geistliche Ziele zu setzen, in deren Verwirklichung er den Sinn der menschlichen Existenz sieht; gleichzeitig behauptet er, daß der Übergang vom Leben ins Ewige durch Erwerben geistiger Werte leichter, heller und unbemerkbarer gemacht werden kann.

Im Jahre 1797 wurde in Jelgava das Werk von Johann Heinrich Baumann (1753 - 1832) " *Bēru Valoda, sarakstīta par piemīņu Kārķļa Jāņa, Kokneses valsts saimniekam* " (Die Sprache der Beerdigung, gewidmet dem Staatsherrn von Koknese, Kārķļa Jānis) publiziert. Inhaltlich gesehen ist " *Bēru Valoda* " von J. H. Baumann in ihren Grundlinien der " *Latviešu Līķu Sprediķis* "

(Lettischen Leichenpredigt) von K. G. Krüger ähnlich und deshalb als ein weltlicher Text anzusehen.

Die Grenze zwischen Leben und Tod ist auch in mehreren anderen Werken weltlichen Inhalts betrachtet worden: in zwei Gedichten von F. G. Maczewsky (1760 - 1813), die in zwei Ausgaben des " *Latviska Gada Grāmata* " (Lettischen Jahrbuches) von 1789 veröffentlicht sind, in den Werken des Redakteurs dieses Buches, M. Stobbe (1742 - 1817), in den Gedichten " *Ves vīrs* " (Ein alter Mann) und " *Bēru runa* " (Beerdigungsrede).

" *Labu zīņu un padomņu grāmata* " (Das Buch der guten Kunde und Ratschläge, 1791), dessen Verfasser Gustav Bergmann (1749 - 1814) ist, ist das einzige Werk, wo über den Tod nüchtern und sachlich gesprochen wird. Der Verfasser erzählt sachlich über die Hilfeleistung bei verschiedenen Unfällen.

Die Weiterentwicklung dieses Motivs in der lettischen Literatur. In der lettischen Literaturgeschichte um die Wende zum 19. Jahrhundert kann man nicht über die Prozesse sprechen, die für die erste Welle des europäischen Romantismus charakteristisch sind. Einige Autoren wählen für die Lokalisierung und das Übersetzen berühmte deutsche Dichter aus, im allgemeinen aber setzen sie die Traditionen des vergangenen 18. Jahrhunderts fort, sie pflegen und bereichern die Motive der didaktisch - sentimentalischen Literatur. Ebenso lernen die lettischen Dichter (Neredzīgais Indriķis, Ansis Līvontāls) nur die Dichtung kennen, die ihnen zugänglich ist. Das Thema des Todes wird in der Dichtung und in den kirchlichen Liedern ähnlich betrachtet.

In der Mitte und in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts wird die lettische Dichtung immer verschiedenartiger; obwohl in einigen Werken die Grundlinien der kirchlichen Lieder fortgesetzt werden - vor dem Tode sind den Reiche und der Arme, der Ehrliche und der Verbrecher gleich - kann trotzdem von den Widerspiegelungen einer konkreten Zeit die Rede sein - das Streben nach der Freiheit des Volkes, Schmerz über die gefallenen Krieger. Diese Abbilder werden zum dominierenden Thema in der lettischen Dichtung der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts; nur abhängig von der subjektiven Weltanschauung des Dichters ist der Schmerz über die Gefallenen, die Sinnlosigkeit des Krieges und die Zahl der Opfer, oder umgekehrt - werden die Schlachten und der Untergang der Helden als ein gezielter und ruhmvoller Gang der Geschichte Lettlands geschildert, der mit der Freiheit und staatlichen Unabhängigkeit enden wird. Durch das 19. Jahrhundert kommt auch das Motiv, das schon G. F. Stender in seinen Volksliedern besprochen hat - der Tod aus Liebe. In der 2. Hälfte dieses Jahrhunderts aber, wo sich das Ausbildungsniveau der lettischen Dichter verbessert und die Dichtungstraditionen der weltlichen und - vor allem - der neuen deutschen Dichtung kennengelernt werden, suchen die meisten lettischen Dichter neue Wege in die Richtung der künstlerischen und der ästhetischen Qualität.

Um die Wende zum 20. Jahrhundert wird ein großer Teil der lettischen Intelligenz von der Philosophie F. Nietzsches beeinflusst, dabei setzen sich die Studien der europäischen, insbesondere der deutschen, ebenso der skandinavischen und der modernen russischen Literatur fort. Die Betrachtung verschiedener allgemeinemenschlicher Probleme vertieft und verbreitet sich. Die Schriftsteller und die Dichter beschäftigen sich mit den Fragen der menschlichen Existenz und mit dem Sinn des Lebens; das Thema 'Leben · Liebe · Tod' wird auf eine neue, eigenartige Weise in der Literatur dieser Zeit widergespiegelt. Gleichzeitig werden in der lettischen Dichtung die Motive des Nihilismus sehr bedeutend, die verschiedene Ursachen haben, darunter auch die Überlegungen über die Existenz Gottes. Sie werden durch die Begeisterung über die Malerei von A. Böcklin (1827 - 1901) gekennzeichnet, besonders durch die Kultur seines Gemäldes "Die Insel der Toten" unter der lettischen Intelligenz.

Wenn man zu den Gesamtstimmungen der europäischen Literatur des 20. Jahrhunderts zurückkehrt, ist zu bemerken, daß das Motiv des Todes, des Sterbens und der Toten immer noch sehr berührt ist.

Im allgemeinen sind die lettischen geistlichen und weltlichen Texte des 17. und 18. Jahrhunderts als der Anfang vieler Themen, Motive und Ideen zu betrachten, die die Literatur der folgenden Jahrhunderte durchziehen, darunter die Frage nach dem Sinn des Lebens, nach dem unvermeidbaren Tod, die Frage nach den Leiden und Schmerzen, die ein Teil des Lebens sind. In der Dissertation werden auch folgende Themen erwähnt: die Entwicklung der Wiegenlieder, die populärwissenschaftliche Medizin, Leiden und Schmerz, Tod u. a. m.; die Widerspiegelung dieser Themen in der Literatur erfährt ihre Blütezeiten erst im 19. und 20. Jahrhunderten.

In der Dissertation sind zum ersten Mal die Vorstellungen von solchen Lebensperioden wie Geburt und Tod im Kontext der lettischen Literaturgeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts betrachtet worden; zum ersten Mal werden die Beziehungen zwischen Literatur und Medizin im breiten Kontext dieser Zeitperiode betrachtet; 200 Jahre alte medizinische Termini werden als eine nützliche Quelle der heutigen Terminologie anerkannt; in der Dissertation werden einige Schriftwerke analysiert, denen bisher wenig Aufmerksamkeit zuteil wurde, und die Bedeutung einiger Baltdeutschen für die lettische Kulturgeschichte aufs neue bestimmt.

Die Dissertation kann zu einem Grund, einer Anregung dienen, die lettische Literatur des Jahrhunderts 17. und 18. nicht nur von dem geistlichen, sondern auch von anderen Gesichtspunkten aus zu erforschen.